

Voices for Justice

Osobe s invaliditetom (kao) žrtve kaznenih djela u Hrvatskoj

Voices for Justice: Osobe s invaliditetom (kao) žrtve kaznenih djela u Hrvatskoj

Voices for Justice

Projekt Voices for Justice usredotočuje se na prava i iskustva osoba s invaliditetom koje su žrtve kaznenih djela te kakav imaju pristup pravosuđu. Riječ je o projektu koji sufinancira EU i koji se provodi u sedam zemalja, provodeći istraživanja na nacionalnoj razini, identificirajući obećavajuće prakse, stvarajući praktične alate za stručnjake i žrtve u sustavu kaznenog pravosuđa i podržavajući međunarodne standarde za zaštitu prava osoba s invaliditetom koje su ujedno i žrtve kaznenih djela. Projekt se posebno odnosi na obveze navedene u Direktivi Europske unije o pravima žrtava (2012/29/EU) i Konvenciji Ujedinjenih naroda o pravima osoba s invaliditetom (CRPD). Projekt ima sljedeće partnere:

- Koordinator: Validity Foundation
- Bugarska: Chance and Support
- Hrvatska: Udruga za podršku žrtvama i svjedocima
- Češka i Slovačka: FORUM for Human Rights
- Litva: Mental Health Perspectives, PSP
- Rumunjska: Centre for Legal Resources
- Slovenija: Legal-Informational Centre for NGOs, PIC; Social Protection Institute of the Republic of Slovenia, IRRSV; and University of Ljubljana

Puni i službeni naziv projekta jest: Information and Communication: Cornerstones of justice for victims of crime with disability (878604 — InfoComPWDs)

Udruga za podršku žrtvama i svjedocima

Udruga za podršku žrtvama i svjedocima (UPŽS) osnovana je 2006. godine sa željom da se promijeni stanje u kojem su žrtve i svjedoci prepušteni sami sebi prilikom dolaska na sud, bez informacija o tome što ih čeka i komu se mogu obratiti za potrebnu pomoć. Cilj osnivanja i djelovanje Udruge usmjereni su na ostvarivanje prava i poboljšanje društvenog položaja i statusa žrtava i svjedoka kroz pružanje podrške usmjerene na smanjenje traume i nelagode kod svjedočenja te kroz zagovaranje razvoja i unapređenja zakonodavnoga i institucionalnog okvira za zaštitu prava žrtava i svjedoka te za bolju primjenu postojećih zakona u RH. Udruga kroz svoje urede u Vukovaru, Osijeku, Varaždinu i Zagrebu – gdje se nalazi Nacionalni pozivni centar za žrtve kaznenih djela i prekršaja, 116 006 – pruža emocionalnu podršku, praktične informacije te pravne i psihosocijalne usluge žrtvama i svjedocima kaznenih djela i prekršaja. Udruga je od 2015. godine ovlaštena pružatelj primarne pravne pomoći registriran pri Ministarstvu pravosuđa i uprave.

Voices for Justice: Osobe s invaliditetom (kao) žrtve kaznenih djela u Hrvatskoj

Zahvala

Zahvaljujemo se svim suradnicima i suradnicama koji/e su podijelile s nama svoje priče i iskustva. Vaši doprinosi bili su nam neprocjenjivi za pisanje ovog izvještaja.

Autori

Miren Špek, Maja Štahan

Kontakt

Udruga za podršku žrtvama i svjedocima

Adresa: Ulica Ljudevita Gaja 12, 32 000 Vukovar

Tel: +385 32 639 333

Web-stranica: pzs.hr

E-adresa: pzs@pzs.hr | kontakt@pzs.hr

Projektni kontakti

Web-stranica: validity.ngo/projects-2/voices-for-justice/

E-adresa: infocom@validity.ngo

Prvo izdanje

Zagreb, 2022.

Grant Information

JUST-AG-2019 / JUST-JACC-AG-2019-878604

Napomena

Sadržaj ovog izvješća predstavlja stavove projektnih partnera i njihova je isključiva odgovornost. Europska komisija ne prihvaća nikakvu odgovornost za korištenje informacija koje sadrže.

Ovo izvješće sufinancira Program Europske unije za pravosuđe (2014. – 2020.)

Sadržaj

Završni izvještaj	4
1. Uvod	6
2. Metode istraživanja	8
3. Kontekst osoba s invaliditetom u Hrvatskoj	9
4. Pravni i politički okvir	16
5. Faza 1: Prijava kaznenog djela	28
6. Faza 2: Postupci prije suđenja i istraga	31
7. Faza 3: Suđenje i sudski procesi	33
8. Faza 4: Postupci nakon presude	35
9. Iskustva žena s invaliditetom	37
10. Preporuke	38

Završni izvještaj

Osobe s invaliditetom koje su žrtve kaznenih djela imaju ograničeno znanje o svojim pravima te nisu informirani o dostupnoj podršci i zaštiti. Na razini Europske unije Direktiva o pravima žrtava¹ daje minimalne standarde o pravima svih žrtava. Pristup je tim pravima međutim otežan za osobe s invaliditetom jer im je potrebna specijalizirana podrška zajedno s razumnim i proceduralnim prilagodbama² kako bi mogli ostvariti svoja prava. Javne institucije, kao što su policija, državna odvjetništva i sudovi, trebaju biti odgovorne za osiguravanje odgovarajućeg smještaja za osobe s invaliditetom. Međutim, potreba za takvim prilagodbama često se zanemaruje, što osobama s invaliditetom onemogućuje ravnopravno sudjelovanje u kaznenom postupku. Nalazi/zaključci projekta pokazuju da policijskim službenicima i drugim dionicima nedostaje više znanja o tome kako pristupiti osobama s invaliditetom ili kako prilagoditi svoje postupanje njihovim potrebama. Edukacija policijskih službenika o toj temi postoji, ali nažalost nije opća praksa i u Hrvatskoj se rijetko provodi.

Pojedinačna procjena nužan je i prikladan alat za osiguranje odgovarajućeg sudjelovanja osoba s invaliditetom u kaznenom postupku. U teoriji sve institucije koje dolaze u kontakt sa žrtvom moraju provesti pojedinačnu procjenu kako bi identificirale odgovarajuće smještajne mjere i mjere zaštite kojima se osobama s invaliditetom omogućuje njihovo pravo na sudjelovanje. Iako bi ta procjena služila u svrhu individualizacije tretmana koje žrtve imaju u pravnom sustavu, rijetko se upotrebljava u praksi i ne prepoznaje se kao alat kojim se jamči sudjelovanje osoba s invaliditetom u kaznenom postupku. Glavni razlog za to mogao bi biti kako je ta pojedinačna procjena trenutačno uokvirena: nije primarno usmjerena na potrebu za podrškom, komunikacijom i informiranjem, već na potrebe zaštite i sprečavanja zastrašivanja i sekundarne viktimizacije tijekom postupka.

Osim nedostataka ili manjka pojedinačne procjene, fizička dostupnost zgrada za osobe s invaliditetom predstavlja još jednu prepreku i primarno pitanje u ostvarivanju njihovih prava. Iako je pravobraniteljica za osobe s invaliditetom zaprimila značajan broj pritužbi, a neki doneseni propisi doveli su do manjih pozitivnih pomaka, mnoge javne ustanove i dalje su arhitektonski nepristupačne.

Problem su i sigurne kuće za žrtve obiteljskog nasilja. One nisu propisno opremljene, njihovo osoblje obično nije osposobljeno ili je nedovoljno osposobljeno za rad s osobama s invaliditetom pa im često odbijaju pružiti smještaj. To se posebno odnosi na osobe s tjelesnim invaliditetom i intelektualnim oštećenjima. Vlasti često upućuju te žrtve u druge ustanove, uglavnom u domove za starije i nemoćne, u lažnom uvjerenju da su te ustanove prikladnije za žrtve s invaliditetom.

Navedeni popis nedostataka nije konačan. U vezi s tim, valja naglasiti da je zbog nedostatka dostupnih javnih informacija i podataka bilo teško steći cjelovitu sliku problema. U Hrvatskoj ne postoji centralizirana baza podataka, različite institucije vode zasebne podatke i statistike. Prema riječima pravobraniteljice za osobe s invaliditetom nedostatak statističkih podataka o osobama s invaliditetom velik je problem u državi, što rezultira nedostatkom temeljnog znanja i uvida u okolnosti.

¹ Direktiva 2012/29/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 25. listopada 2012. o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2001/220/PUP.

² „Razumna prilagodba” odnosi se na potrebne i primjerene izmjene i prilagodbe kako bi osoba s invaliditetom mogla ostvarivati svoja prava na ravnopravnoj osnovi s drugima. Isto se tako „proceduralna prilagodba” odnosi na izmjene i prilagodbe postupaka na suđenjima i sudskim raspravama, tako da osoba s invaliditetom može ostvariti svoja prava bez ikakvih prepreka.

Konačno, valja naglastiti kako je Hrvatska potpisala Konvenciju Ujedinjenih naroda o pravima osoba s invaliditetom (u daljnjem tekstu CRPD) i Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom 2006. godine, a ratificirala ih je 2007. godine.³ Ratifikacija je donesena 2007. godine,⁴ a njezina je provedba planirana kroz Nacionalnu strategiju pružanja jednakih mogućnosti za osobe s invaliditetom. Važno je napomenuti da je Nacionalna strategija od 2017. do 2020. godine već završena. K tomu, 2020. godine izrađen je nacrt nove Strategije, ali u vrijeme izrade ovog izvješća još nije bio usvojen.

³ <https://ijrcenter.org/country-factsheets/country-factsheets-europe/croatia-human-rights-factsheet/>

⁴ <https://ijrcenter.org/country-factsheets/country-factsheets-europe/croatia-human-rights-factsheet/>

1. Uvod

Osobe s invaliditetom suočavaju se s višestrukim sustavnim i diskriminirajućim preprekama u pristupu pravosuđu. Kako izgleda pravda za žrtvu seksualnog nasilja čija se vjerodostojnost dovodi u pitanje na temelju njezina psihosocijalnog invaliditeta? Kako žrtva s intelektualnim teškoćama može prijaviti kazneno djelo policiji ako službenici s njom ne mogu pravilno komunicirati? Kako sudovi znaju koji je smještaj potreban žrtvama s invaliditetom kako bi one mogle sigurno prisustvovati na sudskim raspravama i učinkovito sudjelovati u kaznenom postupku?

Direktiva Europske unije o pravima žrtava (2012/29/EU) uspostavila je nova prava za žrtve kaznenih djela u svim državama članicama EU-a, osiguravajući da se prema žrtvama odnosi „s poštovanjem, na osjećajan i profesionalan način bez diskriminacije bilo koje vrste utemeljene na bilo kojoj osnovi”. Mnoga prava odnose se na pružanje informacija, učinkovitu komunikaciju i podršku, a cilj im je osigurati da žrtve budu obaviještene o svom slučaju, da razumiju kazneni postupak i da mogu u potpunosti i učinkovito sudjelovati u svim fazama postupka. Nadalje, Direktiva naglašava da žrtve s invaliditetom imaju jednaka prava i potvrđuje da osobe s invaliditetom mogu iskusi fizičke, komunikacijske ili druge prepreke u pogledu pristupa i sudjelovanja u pravosudnom sustavu:

(15) „Pri primjeni ove Direktive države članice trebale bi osigurati da se žrtve s invalidnošću mogu u potpunosti koristiti pravima određenima u ovoj Direktivi, na jednakoj osnovi s drugima” (Direktiva 2012/29/EU Europskog parlamenta i Vijeća).

Direktiva je sada dio prava Europske unije, a svaka država članica morala je prenijeti Direktivu u svoje nacionalne pravne sustave do 2015. godine.

Uz to, Konvencija Ujedinjenih naroda o pravima osoba s invaliditetom (CRPD) utvrđuje da osobe s invaliditetom imaju jednaka prava pred zakonom⁵ i pristup pravosuđu,⁶ a istovremeno promiče pravo na jednakost i nediskriminaciju⁷ te na obvezu država „usvojiti sve odgovarajuće zakonodavne, upravne i druge mjere za provođenje prava priznatih ovom Konvencijom”.⁸ Oba dokumenta jamče osobama s invaliditetom koje su žrtve zločina potpun i jednak pristup pravosuđu te nalažu državama članicama otklanjanje svih prepreka koje bi mogle ograničiti pristup ili sudjelovanje u postupku. Konvenciju su ratificirale sve države članice EU-a i obvezujuća je za EU od siječnja 2011. godine.

Nije detaljno proučeno kako je točno provedba Direktive i CRPD-a utjecala na iskustva žrtava kaznenih djela s invaliditetom, no ono što znamo ukazuje na to da žrtve s invaliditetom doživljavaju višestruke prepreke u pristupu pravosuđu, njihova se prava ne poštuju u potpunosti, a diskriminacija je uobičajena. Ovaj izvještaj, zajedno sa šest drugih nacionalnih izvješća koja čine ovaj projekt, nastoji istaknuti iskustva ljudi unutar kaznenopravnog sustava, identificirati obećavajuće prakse te informirati o razvoju pravnog i političkog okvira u Hrvatskoj.

⁵ UN CRPD Članak 12.

⁶ UN CRPD Članak 13.

⁷ UN CRPD Članak 5.

⁸ UN CRPD Članak 4.

Ovaj izvještaj je strukturiran oko četiri faze kaznenopravnog procesa: prijava; istraga i istraživanje; suđenje; te faza nakon završetka kaznenog postupka. Istražuje se pristup osoba s invaliditetom informacijama i način učinkovite komunikacije s nadležnim institucijama tijekom te četiri faze te kako se i u kojoj mjeri u zakonodavstvu, politici i praksi poštuju prava žrtava koje su osobe s invaliditetom. Izvještaj završava preporukama za razvoj zakonodavstva, politike i prakse.

2. Metode istraživanja

Uzimajući u obzir koliko malo se zna o temi, istraživanje je eksplorativno. Tijekom istraživanja korištene su sljedeće metode: istraživanje literature, terenski rad i zapažanja gdje je to bilo moguće. Istraživanje dostupne literature uključivalo je pregled nacionalnog zakonodavstva, pravilnika i uputa, statistika, izvještaja sudova, vladinih tijela, nevladinog sektora i drugih relevantnih izvještaja. Nakon toga uslijedila je faza polustrukturiranih intervjua s osobama zaposlenima u sustavu pravosuđa, osobama u kontaktu s osobama s invaliditetom te žrtvama kaznenih djela koje su osobe s invaliditetom. Cilj je bio intervjuirati suce, odvjetnike, državne odvjetnike, zaposlenike sudova, socijalne radnike, zdravstvene radnike, pružatelje podrške, organizacije koje se bore za prava osoba s invaliditetom i osoba koje su žrtve kaznenih djela. Izvorno je istraživanje trebalo uključivati zapažanja na sudovima i s pružateljima podrške; međutim, zbog posljedica pandemije bolesti COVID-19 i restrikcija koje su uvedene, to nije bilo moguće.

Sveukupno, u razdoblju od 1. travnja do 14. lipnja, provedeno je ukupno 17 intervjua. Intervjuirani su stručnjaci (odvjetnici, policijski službenici, defektolozi,⁹ socijalni pedagozi, psiholozi, sociolozi, socijalni radnici) koji rade u institucijama i organizacijama civilnog društva. Korištena je metoda polustrukturiranog intervjua.

Udruga za podršku žrtvama i svjedocima je za vrijeme istraživanja radila i stupila u kontakt s više relevantnih organizacija u području prava osoba s invaliditetom. Od posebnog su značaja: Kuća ljudskih prava Zagreb, pravobraniteljica za osobe s invaliditetom, ured pučkog pravobranitelja, Ministarstvo pravosuđa i uprave, Ministarstvo rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike, Hrvatski pravni centar, Savez udruga tjelesnih invalida. Istraživanje se fokusiralo na prepreke koje doživljavaju osobe s invaliditetom u pravosudnom postupku, uključujući fizičku dostupnost, nedostatak informacija, neadekvatan pristup informacijama i nedostatak tumača.

Nadalje, UPŽS je pokušao stupiti u kontakt s osobama s invaliditetom i od njih direktno čuti iskustva u pravosudnom postupku, no nije bilo moguće stupiti u kontakt ni s jednom osobom s invaliditetom koja je imala iskustvo pravosudnog postupka te bila voljna iskazivati o svom iskustvu. Istraživački dio trajao je za vrijeme pandemije bolesti COVID-19, što je otežalo provođenje istraživanja.

Analiza prikupljenih podataka odvijala se po završetku prikupljanja informacija istraživanjem i intervjuima. Izvukla je teme koje su identificirane iz relevantnih internacionalnih pravnih okvira kako bi se evaluirala implementacija nacionalnog zakonodavstva, politike i pravosuđa u praksi.

⁹ Defektologija je skupni stariji naziv za polje znanosti koje obuhvaća edukacijsku rehabilitaciju, socijalnu pedagogiju i logopediju, a općenito se bavi radom s osobama s teškoćama.

3. Kontekst osoba s invaliditetom u Hrvatskoj

Prema posljednjem popisu stanovništva iz 2011., Republika Hrvatska ima ukupno 4.284.889 stanovnika, od čega 48,2 % muškaraca i 51,8 % žena.¹⁰ U Hrvatskoj je na dan 9. rujna 2021. godine živjelo 586.153 osoba s invaliditetom, od kojih 335.050 muškaraca (57 %) i 251.103 žena (43 %). Osobe s invaliditetom, dakle, čine oko 14,4 % ukupnog stanovništva¹¹. Najveći broj osoba s invaliditetom, njih 263.526 (45 %) ima od 20 do 65 godina te se smatraju radno sposobnim, dok 258.564 (44 %) pripada skupini 65 + godina. Invalidnost je prisutna i kod djece u dobi 0 – 19 godina (11 %).¹²

Definicije invaliditeta

Nažalost, u Hrvatskoj pravni i drugi dokumenti ne daju jedinstvenu definiciju „invaliditeta”. Također je problematično što različiti sektori (npr. pravosudni sustav i sustav socijalne skrbi) upotrebljavaju različite izraze. Nadalje, definicije su nejasne i uglavnom se temelje na zastarjelom medicinskom modelu koji se fokusira na dijagnozu i liječenje, a često i na pretpostavci da osoba s invaliditetom neće moći funkcionirati kao ravnopravan član društva. U skladu s ovakvim pristupom neke od definicija i dalje upotrebljavaju pogrdan jezik kao što je „mentalni poremećaj”, koji je uvredljiv i stigmatizirajući za osobe s invaliditetom. Aspekti modela socijalnih i ljudskih prava koji promiče međunarodno pravo, a u kojem se naglašava da je „invalidnost prirodni dio ljudske raznolikosti koja se mora poštivati i podržavati u svim oblicima”¹³ rijetko su obuhvaćeni hrvatskim definicijama.

Rijedak je hrvatski primjer poštivanja međunarodnog prava (posebno CRPD-a) Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji. Republika Hrvatska je među prvima ratificirala CRPD 2007. godine.¹⁴ Prema Zakonu o zaštiti od nasilja u obitelji – u skladu sa CRPD-om – osobe s invaliditetom su „osobe koje imaju dugotrajna tjelesna, mentalna, intelektualna ili osjetilna oštećenja, koja u međudjelovanju s različitim preprekama mogu sprečavati njihovo puno i učinkovito sudjelovanje u društvu na ravnopravnoj osnovi s drugima.”¹⁵

Ranije spomenuti nedostatak jasnoće i nedosljednosti, međutim, odražavaju se u hrvatskim zakonima. Primjerice, Ustav, ne dajući definiciju invaliditeta, samo propisuje da će država posvetiti posebnu brigu zaštiti osoba s invaliditetom i posvetiti se njihovu uključivanju u društveni život.¹⁶ Prema Zakonu o Hrvatskom registru osoba s invaliditetom, osoba s invaliditetom je¹⁷ „osoba

¹⁰ https://www.dzs.hr/hrv/censuses/census2011/results/htm/H01_01_01/H01_01_01.html za dodatne informacije o podacima za pojedine županije a i detaljnije.

¹¹ Hrvatski zavod za javno zdravstvo: Izvješće o osobama s invaliditetom u Republici Hrvatskoj, dostupno na: <https://www.hzjz.hr/periodicne-publikacije/izvjesce-o-osobama-s-invaliditetom-u-republici-hrvatskoj-stanje-05-2019/>

¹² U istom izvoru pogledajte izvor za detaljnije informacije o prevalenciji te opće statističke podatke.

¹³ Jedinica za zagovaranje osoba s invaliditetom: Predstavljanje modela ljudskih prava osoba s invaliditetom, dostupno na: <http://www.daru.org.au/how-we-talk-about-disability-matters/introducing-the-human-rights-model>

¹⁴ Odluka o proglašenju Zakona o priznavanju Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom, dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2007_06_6_80.html

¹⁵ Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji, čl. 8 (9), dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2017_07_70_1660.html

¹⁶ Ustav Republike Hrvatske, čl. 58, 22. prosinac 1990., dostupno na: https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/inline-files/CONSTITUTION_CROATIA.pdf

¹⁷ Zakon o Hrvatskom registru osoba s invaliditetom, čl. 2, 11. srpnja 2001., dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2001_07_64_1049.html

koja ima trajno ograničenje, smanjenje ili gubitak sposobnosti izvršenja neke fizičke aktivnosti ili psihičke funkcije primjerene životnoj dobi, nastale kao posljedica oštećenja zdravlja, a prema stupnjevima i mjerilima navedenim u člancima 4. do 14. ovoga Zakona.”. Također se razlikuju i termini za odrasle i djecu s teškoćama. Pojam koji se upotrebljava u slučaju odraslih je „osoba s invaliditetom”, dok se za djecu upotrebljava izraz „dijete s teškoćama u razvoju”.

Kada je u pitanju kazneno pravo, ni Kazneni zakon RH (u daljnjem tekstu KZ) ni Zakon o kaznenom postupku (u daljnjem tekstu ZKP) ne definiraju „invalidnost” ili „osobu s invaliditetom” niti je identificiraju kao posebnu skupinu žrtava. Općenito se upotrebljava izraz invalidnost, a osobe s invaliditetom smatraju se „dodatnom ranjivom skupinom”. Invalidnost, međutim, može utjecati na kazneni postupak; naprimjer (i) kada je počinjeno kazneno djelo protiv osobe s invaliditetom, invaliditet se može ocijeniti kao posebna ranjivost,¹⁸ ili (ii) ako je osoba s teškim invaliditetom podvrgnuta prisili, kazneni progon se može pokrenuti po službenoj dužnosti, a ne samo po prijedlogu.¹⁹ Iako se ZKP ne referira na prava osoba s invaliditetom, koje su u zakonu grupirane sa starijim osobama, ipak spominje neka posebna prava, poput prava na pregled kod kuće.²⁰

Zakonom utvrđene kategorije i prava osoba s invaliditetom nalaze se u dokumentu pod nazivom „Registar osoba s invaliditetom”. Registar obuhvaća područje socijalne skrbi, zdravstva, mirovinskog sustava, obrazovanja, profesionalne rehabilitacije, zapošljavanja i rada, dostupnosti, mobilnosti, kulture, turizma, političkog i javnog života, poreznog sustava, carina, braniteljskog sustava. Od 13. ožujka 2020. dostupan je pristup registru putem interneta, a omogućuje pristup dokumentima potrebnim za zapošljavanje, odobravanje kredita za stanovanje i razne druge potrebe.

Klasifikacija i statistika kaznenih djela

Ministarstvo unutarnjih poslova²¹ i Državno odvjetništvo Republike Hrvatske tijela su odgovorna za objavu podataka o godišnjem kretanju kriminaliteta u državi. Ovaj izvještaj samo pokazuje ukupan broj kaznenih prijava koje zaprimi policija (53.000 kaznenih prijava u 2020.)²² i državno odvjetništvo (39.000 prijava u 2020.).²³ Dodatno, postoje statistički podaci koje vodi policija o nasilju u obitelji. Nažalost, njihov je opseg dosta ograničen i zato se ne može pravilno analizirati.

Učestalost obiteljskog nasilja među osobama s invaliditetom redovito se izvještava u godišnjim izvješćima pravobraniteljice za osobe s invaliditetom pod naslovom „Sloboda od izrabljivanja, nasilja i zlostavljanja”, oslanjajući se na službene podatke Ministarstva unutarnjih poslova.²⁴ Od 2017. do 2020. godine zabilježeno je oko 10.000 slučajeva nasilja u obitelji godišnje, a prijavi se između 90 i 140 kaznenih djela nad osobama s invaliditetom. Vjerojatno je, međutim, da su ove brojke značajno podcijenjene s obzirom na to koliko je teško prijaviti te zločine, kao i na ovisan položaj većeg broja žrtava.

¹⁸ Teška kaznena djela protiv spolne slobode Članak 154. „2. žrtvi koja je posebno ranjiva zbog svoje dobi, bolesti, ovisnosti, trudnoće, invaliditeta, teškog tjelesnog ili psihičkog oštećenja...”

¹⁹ Vidi članak 138.pod.2. Kaznenog zakona – kazneno djelo prisile.

²⁰ Zakon o kaznenom postupku. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2011_10_121_2386.html

²¹ Prema službenom upitu UPŽS-a od 27.05.2021. putem službenog kanala Ministarstva unutarnjih poslova: pitanja@mup.hr.

²² Godišnje izvješće Ministarstva unutarnjih poslova za 2020., dostupno na: https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/sabor/2021-06-24/134504/IZVJ_RAD_POLICIJE_2020.pdf

²³ Godišnje izvješće državnog odvjetništva 2020., dostupno na: <http://www.dorh.hr/dorh29042021>

²⁴ Izvješće MUP-a, Ravnateljstva policije, o evidentiranom stanju i dokazima povezanim s kaznenim djelima nasilja u obitelji tijekom 2020.

Tablica 1

Godina	Prijavljeni slučajevi nasilja u obitelji			Prijavljeni slučajevi nasilja u obitelji nad osobama s invaliditetom		
	Ukupno	Žene	Muškarci	Ukupno	Žene	Muškarci
2020*	9,888	6,271 (63%)	3,617 (37%)	124	71 (55%)	53 (45%)
2019*	10,674	6,929 (65%)	3,745 (35%)	137	76 (55%)	61 (45%)
2018*	11,271			133	74 (55%)	59 (45%)
2017*	12,432			92	52 (56%)	40 (44%)

* Podaci su preuzeti iz navedenih izvora:

- Pravobranitelj za osobe s invaliditetom: Godišnji izvještaj za 2020.
- Pravobranitelj za osobe s invaliditetom: Godišnji izvještaj za 2019.
- Pravobranitelj za osobe s invaliditetom: Godišnji izvještaj za 2018.

Što se tiče zločina iz mržnje prema osobama s invaliditetom, pojavljuju se slični problemi, odnosno, statističkih podataka ili nema ili su vrlo ograničeni. Primjerice, Godišnje izvješće Ministarstva unutarnjih poslova za 2020. ne sadrži podatke o invalidnosti kao odvojenom obilježju u slučaju zločina iz mržnje.²⁵ Isto vrijedi i za Godišnje izvješće Državnog odvjetništva za 2020. Izvješće „Zločin iz mržnje u Hrvatskoj – empirijsko istraživanje slučajeva iz razdoblja 2013. – 2018.“, koje je izradio Hrvatski pravni centar u okviru projekta IRIS, navodi da su samo 1,6 % žrtava zločina iz mržnje obuhvaćenih projektom bile osobe s invaliditetom. Međutim, bilo je zahtjevno nastaviti uspješno procesuiranje zločina iz mržnje jer je bilo teško utvrditi jesu li žrtve bile mete zbog svog jezika, invaliditeta ili rodnog identiteta.²⁶ Niske službene brojke i nalazi u vezi sa žrtvama s invaliditetom u projektu IRIS u skladu su s nalazima Agencije za temeljna prava iz 2015. godine,²⁷ tj. „žrtve zločina iz mržnje prema osobama s invaliditetom često nerado prijavljuju svoje iskustvo“ i „ako se incidenti zločina iz mržnje prema osobama s invaliditetom prijave, pristrana motivacija za počinjenje kaznenog djela rijetko se bilježi, što čini istragu i kazneni progon manje vjerojatnim.“

Kao što je već spomenuto, nedostaju konkretni statistički podaci o žrtvama i svjedocima s invaliditetom te nema dostupnih informacija o konkretnim postupcima koji uključuju žrtve s invaliditetom. Kao rezultat toga, vrlo je teško klasificirati zločine u odnosu na osobe s invaliditetom ili donijeti jasne zaključke. Osim toga, nedostatak detaljnih i raznolikih statističkih informacija o osobama s invaliditetom značajan je problem jer onemogućuje razvoj odgovarajućih mjera zaštite i specijalizirane podrške u kaznenim postupcima, uključujući usluge pružanja podrške u komunikaciji i informiranju.

²⁵ Čl. 87 (21) „KZ“

²⁶ Hrvatski pravni centar: Zločin iz mržnje u Hrvatskoj – empirijsko istraživanje slučajeva iz razdoblja 2013. – 2018., str.32, dostupno na: http://www.hpc.hr/wp-content/uploads/2021/03/Research-Report-Hate-Crime-in-Croatia_EN.pdf

²⁷ FRA: Jednaka zaštita za sve žrtve zločina iz mržnje – Slučaj osoba s invaliditetom (30. ožujka 2015.), str. 1.

Postojeće službe i pogodnosti u pristupu informacijama i komunikaciji

Pravobraniteljica za osobe s invaliditetom²⁸ (u daljnjem tekstu: pravobraniteljica) samostalna je institucija. Njezina ključna uloga je zaštita, praćenje i promicanje prava i interesa osoba s invaliditetom utvrđenih Ustavom Republike Hrvatske, međunarodnim ugovorima i nacionalnim zakonima. Pravobraniteljica ima urede u Zagrebu, Osijeku, Rijeci i Splitu. Građani Hrvatske mogu se obratiti uredima pravobraniteljice – telefonski, pisanim putem, putem interneta i osobno – i podnijeti „prijedlog” na razmatranje o važnim pitanjima koja se tiču zaštite prava i interesa odraslih i djece s teškoćama u razvoju. Pravobraniteljica je tijekom 2020. godine zaprimila 2266 prijava²⁹ građana uključujući pritužbe na pristup informacijama i komunikaciji te prava žrtava. Nažalost, u izvještaju nema podataka koji se posebno odnose na žrtve kaznenih djela s invaliditetom, ali navodi da je:

„najveći broj povreda zakonom zajamčenih prava bio u područjima socijalne zaštite, zapošljavanja i rada te mirovinskog osiguranja.”

Kršenja prava iz Konvencije o pravima osoba s invaliditetom bila su najčešća u području pristupačnosti i mobilnosti. Kada govorimo o povredi prava zbog dugotrajnosti postupka, najčešće je to bilo u područjima socijalne zaštite i mirovinskog osiguranja. Značajan broj povreda prava, odnosno sumnje na diskriminaciju, odnosi se na područja zapošljavanja i rada, odgoja i obrazovanja, te dostupnosti i mobilnosti.³⁰

U Hrvatskoj mnoge nevladine organizacije specijalizirane su za rad s osobama s invaliditetom. Usluge koje pružaju ove nevladine organizacije često su ograničene zbog nedostatka sredstava ili zato što rade na dobrovoljnoj osnovi. Nažalost, ne postoje službeni statistički podaci o tome koliko organizacija pruža usluge osobama s invaliditetom na dobrovoljnoj osnovi, niti o tome kako se te organizacije financiraju. Prema Uredbi o kriterijima, mjerilima i postupcima financiranja i ugovaranja programa i projekata od interesa za opće dobro koje provode udruge³¹ sredstva za svoj rad dobivaju kao i svaka druga nevladina organizacija, tj. mogu primati sredstva iz različitih javnih izvora (npr. od tijela državne uprave, Vlade ili lokalnih i područnih ureda i drugih javnih institucija). Javni izvori su sredstva državnog proračuna koja obuhvaćaju namjenska sredstva državne lutrije, proračuna županija, gradova i općina, te javna sredstva i prihodi javnih poduzeća i drugih javnih ustanova, fondove Europske unije i inozemne javne izvore. Osim toga, Nacionalna zaklada ima godišnji poziv za financiranje kapaciteta i razvoja organizacija, u trećem tromjesečju godine.

Krovna organizacija koja okuplja udruge koje pružaju podršku osobama s invaliditetom je **Zajednica saveza osoba s invaliditetom (SOIH)**. Njihovu mrežu čini 16 nacionalnih udruga i ustanova, uključujući druge pravne osobe i građane koji provode profesionalnu rehabilitaciju ili zapošljavaju osobe s invaliditetom. SOIH, kao mreža zaštite, okuplja preko 250 lokalnih udruga osoba svih vrsta invaliditeta diljem Republike. Od svog osnivanja kontinuirano djeluje i provodi

²⁸ Zakon o pravobranitelju za osobe s invaliditetom, dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2007_10_107_3127.html

²⁹ Ured pravobranitelja dijeli pritužbe u 16 područja; socijalna skrb, zapošljavanje, socijalna sigurnost, dostupnost, obrazovanje, obitelj, zdravlje, višestruke pritužbe, imovinsko-pravne žalbe, život u zajednici, skrbništvo, pravda, prevencija nasilja, sport, nevladine organizacije, ostalo: vidi: <https://posi.hr/wp-content/uploads/2021/04/Izvjescje-o-radu-Pravobranitelja-za-osobe-s-invaliditetom-za-2020.-godinu.pdf> stranica 6.

³⁰ Godišnji izvještaj pravobraniteljice za osobe s invaliditetom za 2020. godinu, stranica 6, dostupno na: <https://posi.hr/wp-content/uploads/2021/04/Izvjescje-o-radu-Pravobranitelja-za-osobe-s-invaliditetom-za-2020.-godinu.pdf>

³¹ https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_03_26_546.html

mjere za promicanje i osiguranje jednakih mogućnosti za osobe s invaliditetom. Pomaže i koordinira rad svojih članova u cilju poboljšanja kvalitete života i stvaranja uvjeta za punu provedbu CRPD-a. SOIH također pruža pravnu pomoć, ali nisu specijalizirani za rad sa žrtvama kaznenih djela te koordinira **SOS telefon za žrtve nasilja s invaliditetom**. Na ovoj telefonskoj liniji pružaju savjetodavnu, informacijsku i psihološku podršku kroz multidisciplinarni stručni tim koji uključuje psihologe, socijalne radnike, liječnike i odvjetnike. Treba napomenuti da telefonska linija radi dva sata jedan dan u tjednu i usmjerena je na pomoć samo ženama žrtvama nasilja. U 2020. godini SOIH SOS telefon je zaprimio 247 poziva, pružio podršku putem 19 kontakata e-poštom i 13 susreta uživo.

U javnom sektoru Služba za podršku žrtvama i svjedocima kaznenih djela pri Ministarstvu pravosuđa i uprave pruža podršku žrtvama i svjedocima.³² Valja napomenuti da Služba ne pruža direktnu podršku žrtvama, nego su usmjereni na informiranje žrtava o izlasku počinitelja iz zatvora, kao i na koordinaciju cjelokupnog sustava podrške žrtvama i svjedocima kaznenih djela, odnosno Mreže podrške žrtvama i svjedocima. Povezano s davanjem informacija, policija također daje **pisanu obavijest o pravima žrtvama kaznenih djela (pouka o pravima) kao i kontakte dostupnih službi koje pružaju podršku žrtvama**. Ovaj obrazac sadrži kontakt-podatke sedam odjela za podršku žrtvama i svjedocima, nevladinih organizacija u svakoj županiji te Nacionalnog pozivnog centra za žrtve kaznenih djela i prekršaja 116 006.³³ Osim navedenoga, žrtve i svjedoci mogu dobiti podršku, informacije o svojim pravima i postupcima na **Odjelima za podršku žrtvama i svjedocima na sudovima**. Takvi odjeli ustrojeni su na sedam županijskih sudova (Zagreb, Osijek, Vukovar, Split, Rijeka, Zadar, Sisak). Ti odjeli također pružaju **emocionalnu podršku, praktične informacije (npr. o tijeku rasprave) i informacije o pravima svjedokā, žrtava i osoba u njihovoj pratnji**. Podršku pružaju i odjeli nadležnih općinskih sudova i prekršajni sudovi. Žrtve i svjedoci mogu se izravno obratiti tim odjelima ili – ako takav odjel u županiji ne postoji – organizacijama civilnog društva. Osim prava na pristup općim uslugama,³⁴ žrtve također imaju pravo na psihološku i drugu stručnu pomoć i podršku koju pružaju specijalizirane organizacije i institucije (npr. odjeli za podršku žrtvama i svjedocima, centri za socijalnu skrb, poliklinike, bolnice i druge zdravstvene ustanove). Kako bi se proširile usluge podrške žrtvama i svjedocima u Hrvatskoj, Ministarstvo pravosuđa odlučilo je potaknuti i financirati uspostavu partnerske mreže **„Mreža podrške i suradnje žrtvama i svjedocima kaznenih djela”**³⁵ u 13 županija u kojima se ne nalaze odjeli za podršku žrtvama i svjedocima.³⁶

S obzirom na to da se državne institucije uglavnom fokusiraju na opću podršku žrtvama, a da nemaju specijalizirane timove ili odjele koji bi se bavili žrtvama s invaliditetom, organizacije civilnog društva su ovdje kako bi „doskočile” tom problemu. Nевladine udruge u okviru nekoliko projekata pružaju osobnu asistenciju osobama s intelektualnim i/ili teškim invaliditetom.³⁷ Istaknuti projekt ima za cilj, naprimjer, zaposliti kvalificirane prevoditelje hrvatskoga znakovnog jezika kako bi se pružila odgovarajuća pomoć gluhim osobama ili osobama oštećena sluha. Nažalost, zbog nedostatka konkretnih informacija, nejasno je koliko su te usluge učinkovite.

³² <https://mpu.gov.hr/o-ministarstvu/djelokrug-6366/iz-pravosudnog-sustava-6372/podrska-zrtvama-i-svjedocima/6156>

³³ <https://mup.gov.hr/ostalo-48/online-prijave/zastita-djece-i-obitelji/prava-zrtve/281680>

³⁴ Zakon o kaznenom postupku, čl.43(1(2)), dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2011_10_121_2386.html

³⁵ <https://mrezapodrskeisuradnje.com/en/>

³⁶ <https://mpu.gov.hr/o-ministarstvu/djelokrug-6366/iz-pravosudnog-sustava-6372/podrska-zrtvama-i-svjedocima/mreza-podrske-i-suradnje-za-zrtve-i-svjedoke-kaznenih-djela/19859>

³⁷ <http://europski-fondovi.eu/tags/osobe-s-invaliditetom>

Utjecaj bolesti covid-19 na osobe s invaliditetom

„Zbog pandemije svi su građani bili prisiljeni promijeniti način života 2020. godine. Uvedene mjere poput ograničenja putovanja, samoizolacije i policijskog sata za mnoge su značajno utjecale na pristup i ostvarivanje prava općenito, no učinci su bili još štetniji za osobe s invaliditetom tijekom tog razdoblja.”³⁸ Kako bi se spriječilo širenje bolesti COVID-19, uvedene su mjere izolacije koje dovode do potpune izolacije ljudi. To je često onemogućavalo osobama s invaliditetom da dobiju potrebne usluge, jer većina njih zahtijeva izravan i osoban kontakt. Već postojeći problemi, kao što su, između ostalog, nedostatni ljudski resursi (npr. stručnjaka, djelatnika javnih institucija), nedovoljno informatičko znanje i nedostatak adekvatne informatizacije na radnom mjestu, smanjena dostupnost raznih usluga i prijevoza postali su još osjetniji za osobe s invaliditetom u protekloj godini. Izolacija, obustava rehabilitacijskih i specijaliziranih socijalno-obrazovnih programa za različite kategorije djece i odraslih s teškoćama u razvoju već su pokazale svoje tjelesne, psihičke, socijalne i zdravstvene posljedice. Svakodnevne zdravstvene potrebe osoba s invaliditetom ostale su po strani. Prekinute su medicinske i fizikalne terapije koje se provode kod kuće ili u zdravstvenim ustanovama. Zbog ozbiljnog opterećenja zdravstvenih djelatnika, zanemarene su specifične potrebe osoba s invaliditetom tijekom hospitalizacije i/ili liječenja, što je dovelo do pogoršanja zdravlja. Pandemija je također otežala ili onemogućila pružanje podrške kroz savjetovanje i osnaživanje.

Pandemija je također pogoršala postojeće probleme sa zapošljavanjem osoba s invaliditetom. Najveći broj pritužbi Pravobraniteljici za osobe s invaliditetom odnosio se na prava pri zapošljavanju, a najviše na pravo i/ili potrebu rada od kuće. U izvješću Pravobraniteljice za osobe s invaliditetom navodi se da je, prema podacima Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo na dan 26. siječnja 2021., u Hrvatskoj bilo ukupno 225.648 zaraženih osoba, od čega 26.811 osoba s invaliditetom. Od 4.684 osobe koje su umrle od bolesti COVID-19, njih 1.766 osobe su s invaliditetom. Pandemija uzrokovana koronavirusom utjecala je i na položaj žena s invaliditetom izlažući ih većem riziku od obiteljskog nasilja. Autonomna ženska kuća (AŽK) provela je istraživanje o partnerskom nasilju tijekom pandemije bolesti COVID-19 u Hrvatskoj. Psihologinja AŽK-a, profesorica Anita Lauri-Korajlija, izjavila je da je ovo prvo istraživanje u Hrvatskoj koje daje detaljniji uvid u ono što se događalo iza zatvorenih vrata. U svom izlaganju istaknula je da je istraživanje provedeno na malom uzorku ljudi (152 žene), **no rezultati su pokazali da je svaka treća žena tijekom pandemije bila izložena nekom obliku nasilja koje je bilo češće i intenzivnije od uobičajenog. Štoviše, fizičko nasilje se očitovalo u vezama u kojima prije nije postojalo.**

U studenom 2020. Centar za razvoj vrijednosti objavio je online anketu koju je ispunilo 78 osoba s invaliditetom iz različitih dijelova Hrvatske. Njih 92,3 % nije imalo problema s društvenim interakcijama s drugim ljudima, ali njih 7,7 % nije napuštalo svoj dom 9 mjeseci. Veći broj ispitanika (64,1 %) iskustvo je određene znakove anksioznosti i nemira. 62,9 % izjavilo je da je pandemija negativno utjecala na dostupnost medicinskih usluga, u smislu da im je pristup takvim uslugama sada znatno ograničeniji. Dok je 73,1 % ispitanika izjavilo da nije u potpunosti izgubilo uslugu osobnog asistenta, treba napomenuti da je njih 26,9 % postupno izgubilo tu uslugu. **Istraživanje je pokazalo da je 47,1 % ispitanika bilo izloženo emocionalnom zlostavljanju, 66,7 % bilo je izloženo socijalnom nasilju u obliku društvene izolacije, 20,8 % doživjelo je neki oblik zanemarivanja, dok su ostali naveli da su bili žrtve fizičkog nasilja.**

³⁸ Godišnje izvješće pravobraniteljice za prava osoba s invaliditetom za 2020. godinu, dostupno na: <https://posi.hr/wp-content/uploads/2021/04/Izvjesce-o-radu-Pravobranitelja-za-osobe-s-invaliditetom-za-2020.-godinu.pdf>

Štoviše, prema izvješću pravobraniteljice za osobe s invaliditetom, žene s invaliditetom bile su žrtve u oko 2 % ukupnih prijavljenih slučajeva nasilja u obitelji u 2020. godini. Razumno je pretpostaviti da je zbog nedovoljnog prijavljivanja stvarni broj mnogo veći. SOIH-ov SOS-telefon zabilježio je zamjetan porast broja poziva u 2020. godini. U svibnju 2020. Ured UNICEF-a za Hrvatsku i Ženska soba – Centar za seksualna prava (organizacija civilnog društva) započeli su s provedbom programa pod nazivom „Zaštita žene i djece žrtava rodno uvjetovanog nasilja tijekom pandemije COVID-19”. Program je imao za cilj razviti „Preporuke za ljude koji rade sa ženama i djecom žrtvama nasilja tijekom pandemije COVID-19”. Organizacije i institucije koje su sudjelovale u istraživanju navode da **„žene s invaliditetom koje su žrtve obiteljskog nasilja ne mogu im se uopće obratiti i tražiti pomoć jer je počinitelj stalno s njima.”**

Uvedene mjere zahvatile su i područje pristupa pravdi općenito. Kad je riječ o sudskim postupcima, Ministarstvo pravosuđa i uprave odobrilo je da se neka ročišta, na temelju diskrecije suda, mogu održavati na daljinu putem audiovideopoveznice. U takvoj raspravi mogli su sudjelovati branitelj, tužitelj i oštećenik. Dokazno ročište i iskazi vještaka i svjedoka mogli su se održati i na daljinu ako su se obje strane oko toga složile. Svjedoci koji su stari, bolesni ili imaju invaliditet mogli su sudjelovati putem audiovideoveze. Tijekom COVID-krize, od veljače do rujna 2020., ta je opcija korištena 1.491 puta, a 361 put sudska je rasprava održana na daljinu. To dokazuje korisnost suvremene tehnologije, ali također pokazuje da hrvatski pravosudni sustav još nije primjereno pripremljen za održavanje online rasprava. Naprimjer, nisu svi sudovi jednako opremljeni za poštivanje takvih mjera. Što se tiče sudova, također je postojala određena nevoljkost u provedbi ideje „online-sudnica”. Osim toga, postojanje suda koji potpuno funkcionira online zahtijevalo bi značajne izmjene postojećeg zakona. Slijedom toga, Ministarstvo pravosuđa i uprave potvrdilo je da će se u skoroj budućnosti izvršiti izmjene Zakona o kaznenom postupku. Mora se istaknuti da, iako bi rasprave na daljinu mogle poboljšati pristup sudovima za osobe s invaliditetom, postoje problemi u vezi s ovim područjem koje treba riješiti zakonom. Rasprave na daljinu stvaraju veći rizik za zastrašivanje i/ili utjecaj na svjedočenje žrtava, a osiguravanje njihove sigurnosti i/ili potrebne emocionalne ili psihološke podrške puno je problematičnije nego u slučaju saslušanja „licem u lice”.

Kako su stranke bile suočene s izazovima neravnopravnog pristupa komunikaciji sa sudom, kao i s problemom brzog obustavljanja kaznenog postupka, Hrvatska odvjetnička komora pokrenula je izradu Prijedloga zakona o interventnim mjerama uvedenim u području sudskog i upravnog postupka zbog epidemije COVID-19. Prijedlog je upućen ministru pravosuđa na žurno usvajanje 18. ožujka 2020. godine. *Svrha Nacrta je pružiti odgovarajući i opći pravni izvor za primjenu u sudskim i upravnim postupcima, omogućiti zadržavanje procesnih rokova u postupcima koji se ne mogu provesti zbog COVID-a te održati tijekom svih materijalnih prekluzivnih rokova jer je efektivno ostvarivanje prava onemogućeno, kao i poduzimanje mjera zaštite zatvorenika i zaposlenika u zatvorskom sustavu. Iako se u obrazloženju navodi da Zakon slijedi načelo zaštite zdravlja i života ljudi, njime bi se zapravo postigli i širi učinci: pravna sigurnost i predvidljivost, odnosno jednaka razina pravne zaštite svih stranaka i sudionika u sudskom postupku. Riječ je, naravno, o privremenim mjerama koje bi bile ograničene – kao što je i navedeno u obrazloženju.*

4. Pravni i politički okvir

Kad je riječ o relevantnim zakonima u Republici Hrvatskoj, novi Zakon o kaznenom postupku (ZKP) stupio je na snagu 27. srpnja 2017. Prema ZKP-u Republika Hrvatska implementirala je odredbe Direktive o pravima žrtava. Provedbom Direktive nacionalno zakonodavstvo dodijelilo je šira i bolje definirana prava žrtvama u kaznenim postupcima (članci 43. – 51.).

Prema istraživanju³⁹ koje je 2017. i 2018. godine provela Documenta (Centar za suočavanje s prošlošću) – iako postoji odgovarajući pravni i institucionalni okvir u odnosu na prava žrtava, posebno od implementacije Direktive o pravima žrtava – još uvijek postoje manjkavosti na kojima vrijedi raditi, posebno u području informacija i komunikacije. Documenta je upotrebljavala empirijsko istraživanje (intervjui sa žrtvama) kako bi identificirala nedostatke sustava.

Istraživanje⁴⁰ je pokazalo da je prvi kontakt s pravosuđem i policijom ključan za žrtvu, jer ta rana interakcija određuje hoće li žrtve moći ostvariti svoja prava i u kojoj mjeri. Naravno, to ovisi i o samim žrtvama, pod pretpostavkom da su u potpunosti informirane o svojim pravima i spremne sudjelovati u postupku. Međutim, problem je što žrtve često nemaju dovoljno informacija. Drugi je problem što se informacije i upute žrtvama ne daju uvijek na pristupačan način i jednostavnim jezikom. Gotovo polovica ispitanika navela je da im dani tekstovi i upute nisu bili jasni. To naglašava potrebu za edukacijom u području komunikacije te za poboljšanjem ljudskih resursa i tehničkih uvjeta dionika koji rade sa žrtvama. Podizanje svijesti pravosudnih i policijskih službenika koji se bave žrtvama važan je zadatak koji Hrvatska treba riješiti.

Što se tiče međunarodnog prava, Konvencija o pravima osoba s invaliditetom i njezin Fakultativni protokol, koji je trebao biti proveden kroz Nacionalnu strategiju za pružanje jednakih mogućnosti osobama s invaliditetom (u daljnjem tekstu „Nacionalna strategija” ili „Strategija”), ratificirani su 2007. godine.

Cilj je Nacionalne strategije učiniti hrvatsko društvo što osjetljivijim i prilagođenijim potrebnim promjenama u korist jednakih mogućnosti za osobe s invaliditetom, te stvoriti uvjete za njihovo aktivno uključivanje i ravnopravno sudjelovanje u društvu sprečavanjem svake diskriminacije i jačanjem svih oblika društvene solidarnosti. Također, Strategija nastoji uskladiti sve politike u području prava osoba s invaliditetom te ih uskladiti s međunarodnim standardima. U konačnici je cilj Strategije osigurati punu društvenu integraciju i dostupnost za osobe s invaliditetom kroz univerzalni dizajn i razumnu prilagodbu.⁴¹

Pripremni dokumenti Nacionalne strategije daju smjernice za implementaciju Strategije u skladu s CRPD-om. Rezultati implementacije CRPD-a mogu se pratiti kroz godišnje izvješćivanje o provedbi mjera Strategije. Najnovije izvješće, objavljeno 2019. godine,⁴² pokazalo je da postoji vidljiv

³⁹ Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću: Položaji i prava žrtava zločina, dostupno na: <https://documenta.hr/wp-content/uploads/2020/09/polozej-i-prava-zrtava-kaznenih-djela-2017-web.pdf>

⁴⁰ Kada je riječ o prvom kontaktu sa žrtvom i temeljnom pravu na dobivanje informacija, od 149 ispitanika koji su odgovorili na pitanje „Jeste li dobili uputu o pravima žrtve?”, njih 79 (53 %) odgovorilo je potvrdno, 60 ispitanika je odgovorilo da nije dobilo upute (40 %), dok je 10 ispitanika (7 %) odgovorilo „NE ZNAM”. Na ovo pitanje nije odgovorilo 25 ispitanika (stranica 77. navedenog Izvješća).

⁴¹ <https://mrosp.gov.hr/istaknute-teme/obitelj-i-socijalna-politika/socijalna-politika-11977/osobe-s-invaliditetom-11998/11998>, paragraf 3.

⁴² <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//2016/Sjednice/2020/Prosinae/29%20sjednica%20VRH//29%20-%2016%20Izvjee%5%A1%C4%87e.pdf>

napredak u pogledu ostvarivanja prava osoba s invaliditetom, posebno u područjima inkluzivnog obrazovanja, razvoja izvaninstitucionalnih oblika skrbi o djeci s teškoćama u razvoju, zapošljavanja osoba s invaliditetom i opće dostupnosti. Tijela državne uprave također unapređuju suradnju s jedinicama lokalne i područne (regionalne) samouprave u pogledu provedbe mjera, kao i s udrugama osoba s invaliditetom kroz raspisivanje javnih poziva. Štoviše, svake se godine izdvaja sve više sredstava za provedbu projekata koji imaju za cilj poboljšanje uvjeta života osoba s invaliditetom. Međutim, još uvijek postoji prostor za poboljšanje, posebno u području pristupa pravosuđu.

Postignut je određen napredak u području prava žrtava i osoba s invaliditetom. Godišnje izvješće pravobraniteljice za prava osoba s invaliditetom za 2019. godinu⁴³ imalo je pozitivan utjecaj na pravni okvir koji se odnosi na učinkovitu zaštitu od nasilja, zlostavljanja i diskriminacije, kao i na unapređenje po pitanju prava na ravnopravan pristup kad je riječ o osobama s invaliditetom u usporedbi s ostalim građanima. Osim toga, odredbe Zakona o kaznenom postupku i Zakona o suzbijanju nasilja u obitelji jamče načelo jednakog tretmana žena i muškaraca, zabranu diskriminacije i pravnu zaštitu žrtava. Također, Hrvatska je ratificiranjem Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) pokazala predanost misiji osiguranja ravnopravnog sudjelovanja žena u svim područjima života. Osim dorade zakonskog okvira, posebna se pozornost posvećuje promicanju zaštite prava te praktičnim aspektima kao što je provođenje edukacija za pravosudne službenike o tome kako osigurati učinkovit društveni odgovor na različite oblike nasilja. Valja napomenuti da unatoč svim dosad poduzetim aktivnostima na području pravne zaštite i zaštite od zlostavljanja, ključni izazovi ostaju isti, a to su nedostatak komunikacije ili nedovoljna informiranost te nedostatne ili neučinkovite mjere za osiguravanje valjanog sudjelovanja u kaznenim postupcima, posebice osoba s invaliditetom.

Uloge u kaznenom postupku – žrtva, oštećenik ili svjedok?

Prema članku 87. stavku 25. Kaznenog zakona RH **žrtve kaznenog djela** osobe su koje su, uslijed kaznenog djela, pretrpjele tjelesne i duševne posljedice, imovinsku štetu ili bitnu povredu temeljnih prava i sloboda. Ako je kazneno djelo rezultiralo smrću, žrtvom kaznenog djela smatra se supružnik ili izvanbračni drug, životni partner ili neformalni životni partner i potomak, a ako ih nema, predak ili braća i sestre osobe koja je umrla.

Temeljne su odredbe koje reguliraju položaj žrtava odredbe čl. 43. – 50. Zakona o kaznenom postupku (ZKP). U čl. 43. st. 1. navedena su **osnovna prava svih žrtava kaznenih djela**. Ta prava uključuju, između ostalog: pristup uslugama podrške žrtvama, učinkovitu psihološku i drugu stručnu pomoć, zaštitu od zastrašivanja i odmazde, zaštitu dostojanstva tijekom ispitivanja kao svjedoka i društvo osobe od povjerenja kod sudjelovanja u procesnim radnjama. *Osim prava koja su zakonom zajamčena svim žrtvama kaznenih djela, neka su prava zajamčena određenim skupinama žrtava. Osim ZKP-a, postoje i drugi zakoni koji predstavljaju važne pravne izvore za položaj žrtvi kaznenog djela u hrvatskom pravnom sustavu. To su, između ostalih, Zakon o novčanoj naknadi žrtvama kaznenih djela, Zakon o policijskim poslovima i ovlastima, Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji, Zakon o pravima žrtava seksualnog nasilja za vrijeme oružane agresije na Republiku Hrvatsku u Domovinskom ratu, Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći i Zakon o sudovima.*

⁴³ Godišnje izvješće pravobraniteljice za prava osoba s invaliditetom za 2019. godinu, dostupno na: <https://posi.hr/wp-content/uploads/2020/04/Izvje%C5%A1%C4%87e-o-radu-POSI-za-2019.pdf>

U Hrvatskoj također postoji mnogo podzakonskih akata koji se dotiču pitanja relevantnih za položaj žrtava kaznenog djela.

Svjedocima se, prema članku 238. Zakona o kaznenom postupku RH, smatraju osobe za koje postoji vjerojatnost da će moći dati podatke o kaznenom djelu i počinitelju ili o drugim važnim okolnostima kaznenog djela. Svaki svjedok je dužan odazvati se pozivu i dužan je svjedočiti.

Pojam „oštećenik” primjenjuje se na osobu čije je osobno i/ili imovinsko pravo povrijeđeno ili ugroženo kaznenim djelom i koja sudjeluje kao stranka u kaznenom postupku.

Posredne žrtve bliske su osobe žrtava ili svjedoci, odnosno članovi obitelji, supružnici, izvanbračni supružnici, partneri, njihova djeca, pa čak i osobe koje žive u istom kućanstvu kao i neposredna žrtva. Definicija posrednih žrtava nalazi se i u Zakonu o novčanoj naknadi žrtvama kaznenih djela: „Kada je djelo prouzročilo smrt neposredne žrtve, posredne žrtve imaju pravo na naknadu štete” (čl. 5. st. 5.).

Oštećenik tradicionalno zauzima vrlo jaku poziciju u hrvatskom kaznenopravnom sustavu, s mogućnošću da djeluje kao tužitelj u predmetima koje je procesuirala država te da preuzme kazneni progon i djeluje kao glavni tužitelj u predmetima u kojima je državni odvjetnik odbio postupiti ili je odlučio odustati od kaznenog progona.⁴⁴

Što se tiče zaštite oštećenika u postupku, oštećenik ima pravo biti informiran o svojim pravima, o dostupnosti pomoći i o radnjama koje su u postupku poduzete. Oštećenici imaju pravo sudjelovati u kaznenom postupku skretanjem pozornosti na činjenice važne za utvrđivanje okolnosti počinjenja kaznenog djela, identificiranje počinitelja i imovine ili utvrđivanje odštetnog zahtjeva. Također imaju pravo služiti se svojim jezikom, predlagati dokaze na ročištu, postavljati pitanja svjedocima i vještacima te davati primjedbe i objašnjenja na njihove iskaze. Oštećenik ima pravo, na kraju dokaznog postupka, održati završni govor te davati izjave i pregledavati dokumente i predmete koji služe kao dokazi. Oštećenik ima i pravo na tjelesnu zaštitu u određenim slučajevima uređenim Zakonom o zaštiti svjedoka, kao i pravo na privatnost i zaštitu od sekundarne viktimizacije. Oštećenik ima pravo tijekom ispitivanja odbiti odgovarati na pitanja ako je vjerojatno da bi sebe ili svoga bliskog srodnika izložio teškoj sramoti, značajnoj materijalnoj šteti ili kaznenom progonu. Oštećenik ima pravo poduzeti i nastaviti kazneni progon ako državni odvjetnik odustane. Oštećenik ima pravo od počinitelja tražiti naknadu štete, odnosno pravo na imovinskopravni zahtjev, te pravo na naknadu troškova postupka. Imovinskopravni zahtjev može se podnijeti u kaznenom postupku do okončanja ročišta ili, odvojeno od kaznenog postupka, u građanskoj parnici. Pravo na pravni savjet i besplatnu pravnu pomoć također su prava oštećenika, ukoliko oštećenik ispunjava uvjete propisane Zakonom o besplatnoj pravnoj pomoći.⁴⁵

⁴⁴ VICATIS – Victim-centered approach to improving support services Croatian research report page

⁴⁵ <https://mpu.gov.hr/UserDocImages/24889>

Sažetak nedostataka kad je riječ o informacijama i komunikaciji sa žrtvama s invaliditetom

- 1 Neosjetljivost stručnjaka u kontaktu sa žrtvama s invaliditetom – ponajviše se ističe nedostatak stručnosti i iskustva u provođenju procjene potreba.
- 2 Nedostatak specijaliziranih edukacija za dionike i/ili službenike koji komuniciraju s osobama s invaliditetom u kaznenim postupcima.
- 3 Ne postoje zakonski propisi o tome kako bi se trebale pružati informacije žrtvama s invaliditetom. Čak i kada se informacije pruže, kvaliteta informacija varira ovisno o osobnom pristupu policajca ili državnog odvjetnika. Treba napomenuti da su, prema općoj ocjeni kvalitete informacija one koje se pružaju žrtvama neadekvatne.
- 4 Procjena pojedinačnih potreba žrtve ne provodi se onoliko često koliko bi trebala. Individualne potrebe žrtava se često ne identificiraju i zanemaruju. Kaznenopravni sustav rijetko prilagođava proces potrebama žrtava s invaliditetom.

U okviru istraživanja pod nazivom „Iskustva stručnjaka za područje nasilja nad osobama s invaliditetom”⁴⁶ stručnjaci koji rade s osobama s invaliditetom izvijestili su da osobe s invaliditetom često doživljavaju različite oblike nasilja (npr. fizičko, psihičko, seksualno, čak i ekonomsko) i diskriminaciju. Prema rezultatima istraživanja, nasilje nad osobama s invaliditetom najčešće se događa unutar obitelji ili u kontaktu sa stručnjacima (npr. liječnicima, policajcima te zdravstvenim ili socijalnim radnicima). Razlog je tomu nedostatak znanja o invaliditetu, bezosjećajnost, manjak empatije ili obuke o tome kako učinkovito komunicirati s osobama s invaliditetom. Nalazi su također pokazali da stručnjaci biraju različite načine snalaženja kada se susretnu s nasiljem nad osobama s invaliditetom, kao što su konzultacije s nadležnim institucijama/tijelima, obraćanje za pomoć medijima ili pokušaj samostalnog rješavanja situacije primjenom vlastitih vještina i znanja. Svi dionici, uključujući osobe sa i bez invaliditeta, službenike vlasti, članove relevantnih društvenih zajednica i druge stručnjake, moraju biti bolje obučeni o nasilju nad osobama s invaliditetom.

Projekti koji se odnose na provedbu direktive o pravima žrtava

VICATIS⁴⁷ je međunarodni projekt koji se provodio od 2017. do 2019. godine i usmjeren je na poboljšanje provedbe Direktive o pravima žrtava s posebnim naglaskom na aspekt informiranja i komunikacije.

Rezultati komparativnog istraživanja dali su sljedeće zaključke:

- Informacije o pravima žrtvama treba pružiti usmeno i pismeno („pouka o pravima”);

⁴⁶ U izdanju Grada Zagreba, Gradskog ureda za socijalnu zaštitu i osobe s invaliditetom u suradnji sa Sveučilištem u Zagrebu, Pravnim fakultetom i Studijskim centrom socijalnog rada, Zagreb, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/230856>

⁴⁷ VICATIS – Victim-centered approach to improving support services Croatian research report page U izdanju Grada Zagreba, Gradskog ureda za socijalnu zaštitu i osobe s invaliditetom u suradnji sa Sveučilištem u Zagrebu, Pravnim fakultetom i Studijskim centrom socijalnog rada, Zagreb, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/230856>

- „Pouka o pravima” treba biti brošura koja ne smije sadržavati nedostupan, tehnički jezik (npr. pravne tekstove), već jasna objašnjenja svakog prava, praćena konkretnim i preciznim uputama o tome kako ih ostvariti, uključujući i tko bi mogao dati pomoć i potporu. Na taj će način žrtva, koja možda nije mogla u potpunosti razumjeti svoja prava kada je o njima bila usmeno obaviještena, moći kasnije pogledati brošuru ako je potrebno.
- Usmeno pružanje informacija o pravima (i) omogućuje žrtvi da postavi dodatna pitanja kako bi u potpunosti razumjela svoja prava i (ii) omogućuje osobi koja obavještava žrtvu da provjeri je li žrtva razumjela svoja prava i dane informacije.”⁴⁸

Projekt pod nazivom „Prava, potpora, zaštita i kompenzacija” proveden 2017. – 2018.⁴⁹ imao je za cilj pridonijeti provedbi Direktive o pravima žrtava i Direktive 2004/80/EZ o naknadi štete žrtvama kaznenih djela. Cilj je projekta uspostava Središnje informacijske točke, sustava za prikupljanje i analizu podataka o kaznenim pitanjima. Sustav bi pomogao identificirati probleme s kojima se susreću žrtve, a poslužio bi i kao alat za izradu relevantnih i ažuriranih statistika. Osim toga, drugi su ciljevi projekta – slično projektu VICATIS – poboljšanje provedbe relevantnih zakonskih okvira te znanja i rada stručnjaka koji se sastaju sa žrtvama. Također ima za cilj poboljšati izgradnju kapaciteta organizacija civilnog društva (OCD), razviti suradnju i koordinaciju između organizacija, ojačati povjerenje između pravnih osoba i promicati razvoj politika EU-a koje se odnose na prava žrtava.

Ciljana procjena potreba i podrške ranoj žrtvi – TEVNAS.⁵⁰ Unapređenjem provedbe Direktive o pravima žrtava bavio se i projekt pod nazivom „Ciljana rana procjena potreba žrtve i podrška” (TEVNAS)⁵¹ koji se provodio 2016. i 2017. godine. Nadalje, imao je za cilj razviti instrumente za ranu i individualnu procjenu potreba za zaštitom i podrškom, kao i protokol za suradnju relevantnih službi i institucija koje rade sa žrtvama.

Najvažnije preporuke TEVNAS-a sukladne su sa zaključcima prethodno spomenutih projekata:

- Informacije o pravima žrtava i dostupnim uslugama podrške moraju biti pružene u usmenom i pisanom obliku;
- Neophodan je prijevod informacija o pravima žrtava i uslugama podrške na strane jezike;
- Informacije koje se pružaju trebaju biti u pristupačnom i jednostavnom obliku, uzimajući u obzir posebne karakteristike žrtava koje mogu otežati razumijevanje informacija (npr. trenutno psihičko stanje žrtve, dob, invaliditet, stupanj obrazovanja/pravno znanje, poteškoće pri čitanju/pisanju);
- Javne organizacije i institucije trebaju bolje razumjeti rad relevantnih organizacija civilnog društva na lokalnoj razini te unaprijediti suradnju i koordinaciju s njima;
- Treba uspostaviti sustav registracije usluga podrške koje pružaju organizacije i tijela koja se bave žrtvama i uvesti jedinstveno upravljanje statističkim podacima;
- Treba osigurati edukaciju svih dionika o pravima i potrebama žrtava te o oblicima odgovarajuće komunikacije sa žrtvama s invaliditetom kako bi se pomoglo razvoju boljih i sustavnijih usluga podrške.

⁴⁸ Hrvatski pravni centar: VICATIS – Pristup poboljšanju usluga podrške usmjeren na žrtve: Usporedno izvješće, dostupno na: <https://www.hpc.hr/wp-content/uploads/2018/02/Summary-document.pdf>

⁴⁹ Partneri projekta: Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava iz Osijeka, Bijeli krug Hrvatske iz Splita i Podrška žrtvama i svjedocima Hrvatska

⁵⁰ <http://www.hpc.hr/2016/01/27/ciljana-i-rana-procjena-potreba-i-podrška-zrtvama-kaznenih-djela-targeted-early-victim-needs-assessment-and-support-tevnas/>

⁵¹ Projekt provodi Hrvatski pravni centar u partnerstvu s Ministarstvom pravosuđa Republike Hrvatske i Uredom za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske.

Nadalje, u Hrvatskoj i Sloveniji 2020. i 2021. godine provodio se projekt pod nazivom „ARVID – Bolji pristup pravima iz Direktive o žrtvama za osobe s invaliditetom”.⁵² Važno je napomenuti da je u projektu sudjelovala i pravobraniteljica za osobe s invaliditetom.⁵³ Projekt je imao za cilj istražiti razinu sudjelovanja žrtava i svjedoka s invaliditetom u kaznenim postupcima te ucertati prepreke koje ograničavaju ostvarivanje njihova prava na puno i ravnopravno sudjelovanje. Rezultati istraživanja upotrebljavat će se za (i) zagovaranje boljih usluga podrške osobama s invaliditetom, uključujući sve potrebne prilagodbe, (ii) razvijanje znanja i alata koji će izravno služiti žrtvama s invaliditetom, stručnjacima i institucijama koje pružaju pomoć u ostvarivanju prava koja jamči Direktiva o pravima žrtava.

Opis kaznenopravnog postupka:

Kazneni se postupak obično pokreće po službenoj dužnosti kada tijela javne vlasti saznaju za potencijalno kazneno djelo. U Hrvatskoj kazneni postupak ima pet faza: 1) prijava, 2) istraga, 3) rasprava, 4) suđenje/odlučka, 5) žalba. Mora se napomenuti da, čim žrtva prijavi kazneno djelo, ona ima pravo na prava žrtava prema Direktivi o pravima žrtava.

Nakon prijave kaznenog djela počinje istražna faza koja ima za cilj utvrditi je li kazneno djelo počinjeno, identificirati potencijalne osumnjičene, te pronaći i prikupiti dokaze ispitivanjem osumnjičenika, svjedoka i žrtava i/ili pregledom mjesta zločina. Ta faza može trajati od nekoliko tjedana do nekoliko mjeseci, ovisno o količini prikupljenih dokaza i složenosti predmeta. Nakon što prikupi dovoljno dokaza, državni će odvjetnik odlučiti hoće li optužnicu uputiti sudu ili ona spada u okvir „privatne optužbe”, odnosno žrtva može odlučiti o pokretanju privatnog postupka. Nakon što državni odvjetnik ili sudac istrage donese odluku o optužnici, predmet se prosljeđuje prvostupanjskom sudu, a optuženiku će se suditi prema optužnici. U principu su rasprave otvorene za javnost. Postoji samo nekoliko iznimaka kada sudac može isključiti javnost, primjerice u slučajevima kada je potrebno zaštititi žrtvu. Suđenje ima tri glavne faze: 1) pripremno ročište, 2) rasprava i 3) izricanje kazne. Ta završna faza završava presudom, tj. presudom o odbijanju, oslobođanju ili osudi. Nakon donošenja presude stranke imaju pravo pobijati tu odluku.

Opći i sustavni problemi s kojima se suočavaju osobe s invaliditetom

Mora se naglasiti da osobe s invaliditetom često ovise o socijalnoj podršci, npr. o podršci obitelji i/ili prijatelja, ili o podršci koja se pruža u institucionalnom okruženju. Ta potreba za individualnom podrškom javlja se u nekoliko područja njihova života, kao što su zdravstvo, obrazovanje, socijalne usluge i kazneni postupak. S obzirom na interseksionalnost potrebno je istaknuti da se starije osobe susreću sa sličnim problemima kao i osobe s invaliditetom te da mogu imati slične potrebe za podrškom i pomoći. Često imaju niske prihode ili ih uopće nemaju, žive u loše opremljenim domovima i imaju problema s pristupom javnim ustanovama i drugim

⁵² <https://www.hpc.hr/category/arvid/>

⁵³ Koordinator projekta je Hrvatski pravni centar, a partneri Ministarstvo pravosuđa i uprave RH, pravobraniteljica za osobe s invaliditetom (HR), Udruga za podršku žrtvama i svjedocima (HR), Mirovni institut (SI) i Udruga Altra (SI).

pružateljima usluga.⁵⁴ Mnogi od njih osobe su s oštećenjima vida ili sluha zbog kojih je teško pravilno ostvariti svoja prava u bilo kojem području života. Policijska statistika pokazuje da osobe starije od 65 godina redovito postaju žrtve prevara, krađa i nasilja.⁵⁵ Štoviše, na temelju intervjua provedenih za to istraživanje i iskustva organizacija koje pružaju podršku žrtvama obiteljskog nasilja,⁵⁶ zločini se često događaju u domu žrtve s invaliditetom.

U tom kontekstu identificirani opći problemi hrvatskoga kaznenopravnog sustava su sljedeći:

- Nepriznavanje određenih vrsta invaliditeta;
- Neprilagođenost pravosudnog sustava osobama s invaliditetom, npr. nedostatak odgovarajućih mjera za pomoć žrtvama s invaliditetom u izražavanju, pa službenici često ne razumiju što im se dogodilo/događa;
- Država se usredotočuje na prava osumnjičenih i optuženih kako bi se izbjegle pogrešne osude;
- Pravosudni sustav često ignorira potrebe žrtava;
- Nedostatak organizacija koje bi mogle besplatno pružiti podršku žrtvama koje same nemaju dovoljno financijskih sredstava.

Valja napomenuti da su druge ranjive skupine, poput djece žrtava, žrtava trgovine ljudima ili seksualnog nasilja u boljoj poziciji tijekom kaznenog postupka. Zakonodavac im je pri prijenosu Direktive o pravima žrtava dodijelio veća prava i veću zaštitu. Osim toga, sudska praksa pokazuje da sustav čini manje pogrešaka kada žrtva pripada tim kategorijama.⁵⁷

Potrebe u kaznenopravnim postupcima (poseban fokus na perspektivu žrtve)

U skladu s člankom 43.a Zakona o kaznenom postupku⁵⁸ prije ispitivanja žrtve tijelo koje provodi ispitivanje dužno je provesti pojedinačnu procjenu žrtve u suradnji s drugim tijelima, organizacijama ili ustanovama koje pružaju podršku žrtvama. Ako žrtva ima skrbnika, ta osoba može biti njezina osoba od povjerenja, ali žrtve moraju osobno dati izjavu. Treba napomenuti da skrbnik u postupku ne preuzima ulogu žrtve, ali ima pravo poduzeti određene radnje u ime žrtve. Također je važno naglasiti da odluku o odgovarajućoj radnji koju mora poduzeti skrbnik odlučuje sudac, a ne sam skrbnik.

Pojedinačna procjena potreba žrtava uključuje utvrđivanje postoji li potreba za posebnim mjerama zaštite i, ako postoji, koje mjere treba primijeniti (npr. posebne metode ispitivanja, korištenje različitih sredstava komunikacije kako bi se izbjegao vizualni kontakt s počiniteljem). Kada je žrtva dijete, pretpostavlja se da postoji potreba za primjenom posebnih mjera zaštite.

⁵⁴ Suzana J., Štambuk A., Rusac S. (2014). Demografsko starenje stanovništva i skrb za starije osobe u Hrvatskoj. Socijalne teme, 1(1), 135-154. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/261747>

⁵⁵ Ministarstvo unutarnjih poslova: Statistički pregled osnovnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada u 2020. godini, dostupno na: https://mup.gov.hr/UserDocsImages/statistika/2021/Statisticki_pregled_2020_web.pdf

⁵⁶ B.a.B.e je organizacija osnovana 1994. godine sa svrhom promicanja i zaštite ženskih ljudskih prava, koja je danas usmjerena na promicanje ravnopravnosti spolova i osiguravanje jednakih mogućnosti za sve spolove u svim sferama društvenog života. <https://babe.hr/trebas-pomoc/>

⁵⁷ Proceduralni aspekti ispitivanja djece žrtava I novija sudska praksa u svjetlu Direktiva 2012/29/EU, mr. sc. Ljiljana Stipišić, sutkinja Županijskog suda u Splitu

⁵⁸ Članak 43.a Zakona o kaznenom postupku

Pri pojedinačnoj procjeni žrtve posebna se pozornost mora obratiti na osobna svojstva žrtve, vrstu i prirodu kaznenog djela te okolnosti slučaja. U tom smislu, pozornost treba posvetiti žrtvama koje su:

- pretrpjele značajnu štetu zbog težine kaznenog djela
- žrtve kaznenog djela počinjena zbog osobnog svojstva žrtve i
- žrtve čiji ih odnos s počiniteljem čini posebno ranjivim.

Pojedinačna procjena žrtava primjenjuje se na žrtve terorizma, organiziranog kriminala, trgovine ljudima, rodno uvjetovanog nasilja, seksualnog nasilja i iskorištavanja ili zločina iz mržnje, te na žrtve s invaliditetom.

Prema članku 43.a stavka 4. ZKP-a pojedinačna se procjena provodi uz sudjelovanje žrtve i mora uvažavati njezine želje, uključujući i odbijanje posebnih mjera zaštite propisanih zakonom. Tijelo koje vodi postupak smanjit će broj ispitivanja žrtve, u slučajevima kada je utvrđena potreba za posebnom zaštitom, na najmanju moguću mjeru.

Drugi je relevantan dokument Pravilnik o načinu provođenja pojedinačne procjene žrtve⁵⁹ (u daljnjem tekstu: Pravilnik). Pravilnik utvrđuje minimalne zahtjeve za ocjenu primjene posebnih mjera zaštite, ali ne utječe na primjenu drugih priznatih metoda procjene potreba (npr. stručnost). Potrebe žrtve procjenjuje svako tijelo kaznenopravnog sustava od početka istrage do završetka postupka (odnosno policijski službenici, državni odvjetnici i suci).

U članku 3. Pravilnika stoji: „U svrhu pojedinačne procjene potreba žrtve tijelo iz stavka 1. ovog članka može pribaviti potrebne podatke od centra za socijalnu skrb te drugih tijela, organizacija i ustanova koje pružaju pomoć i podršku žrtvama kaznenih djela, a posebno od Odjela za podršku žrtvama i svjedocima u županijskim sudovima u kojima su ustrojeni.” Tijela koja provode procjene razmatrat će preporuke⁶⁰ navedenih tijela, kao i organizacija civilnog društva koje pomažu žrtvama. Takve preporuke mogu biti npr. korištenje posebnih metoda ispitivanja, posebnih sredstava komunikacije za izbjegavanje vizualnog kontakta s počiniteljem, isključenje javnosti s rasprave, ispitivanje koje vodi osoba istog spola, osiguranje prisutnosti osobe od povjerenja i zaštite osobnih podataka.

Procjena potreba žrtve mora se provoditi na način koji minimalizira neugodnosti za žrtvu, poštujući njezino dostojanstvo, psihičko stanje i uzimajući u obzir sve okolnosti slučaja.

Prilikom provođenja procjene pojedinačnih potreba uzimaju se u obzir sljedeći čimbenici:

- 1 osobne karakteristike žrtve i
- 2 rizici i/ili strah od povrede, što uključuje okolnosti, težinu i prirodu počinjenog kaznenog djela.

Osobne karakteristike⁶¹ uključuju okolnosti ranjivosti, kao što su dob, trudnoća, nedavno rođenje, invaliditet, poteškoće u komunikaciji (govor, čitanje ili pisanje), zdravstveno stanje, ovisnost o alkoholu ili drogama, posttraumatski stresni poremećaj. Žrtva se smatra posebno ranjivom ako je prethodno bila žrtva kaznenog djela ili prekršaja s obilježjima nasilja, bez obzira na to je li

⁵⁹ Pravilnik o načinu provođenja pojedinačne procjene žrtve, dostupan na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2017_10_106_2426.html

⁶⁰ Pravilnik o načinu provođenja pojedinačne procjene žrtve, čl. 3 (3) (4)

⁶¹ Članak 5. točka 1. Pravilnika

postupanje prijavljeno i/ili procesuirano.⁶² Posebnu pozornost treba posvetiti ako se postupak odnosi na osobu koja je povezana sa žrtvom (njezino dijete, osobe pod skrbništvom žrtve ili koje su ovisne o žrtvi). U tom slučaju mora se obavijestiti nadležni centar za socijalnu skrb da poduzme mjere za njihovu zaštitu.

Pri ocjeni okolnosti počinjenog kaznenog djela posebno će se uzeti u obzir:

- i je li žrtva osobno povezana s osumnjičenim ili optuženikom kao bliska osoba (naprimjer, član obitelji, osobe koje žive u istom kućanstvu itd.) ili kao osobe u bliskim odnosima (npr. osobe u intimnoj vezi koje ne žive u istom kućanstvu);
- ii boji li se žrtva da će joj osumnjičeni ili okrivljenik nauditi;
- iii je li osumnjičenik ili okrivljenik ranije postupao na sličan način sa žrtvom, a posebno u posljednje vrijeme (bez obzira na to je li to postupanje prijavljeno i procesuirano kao kazneno djelo ili ne);
- iv je li djelo počinjeno na posebno okrutan i/ili ponižavajući način;
- v je li žrtva ekonomski ovisna o osumnjičenom ili okrivljeniku (naprimjer, roditelj žrtve, partner, poslodavac, itd.),
- vi postoje li druge okolnosti počinjenja kaznenog djela iz kojih proizlazi da postoji teška opasnost od ozljeđivanja žrtve.

Posebne zaštitne mjere, kao što je gore navedeno, uključuju procesne zaštitne mjere (npr. poseban način ispitivanja, korištenje komunikacijskih tehnologija za izbjegavanje vizualnog kontakta s počiniteljem, isključenje javnosti sa saslušanja, ispitivanje koje vodi osoba istog spola, pružanje savjetnika kojega financira država itd.).

Posebne mjere zaštite žrtve mogu se po potrebi izreći i supružniku, partneru, potomku, braći i sestrama osobe čija je smrt neposredno uzrokovana kaznenim djelom te osobi koju žrtva uzdržava zbog zakonskih obveza. Svako tijelo u postupku dužno je ispuniti obrazac o provedenoj pojedinačnoj ocjeni o mjerama zaštite. Obrazac je definiran Pravilnikom.

Iako je procjena pojedinačnih potreba zakonska obveza⁶³, u mnogim slučajevima institucije uključene u kazneni postupak ne provode je. U praksi, ako se dobro primjenjuje, procjena potreba mogla bi se upotrebljavati za prilagodbu kaznenog postupka potrebama žrtava, posebno za žrtve s invaliditetom.⁶⁴

Krovna organizacija pod nazivom „Mreža podrške i suradnje za žrtve i svjedoke kaznenih djela” utvrdila je da se procjene pojedinačnih potreba rijetko provode i često nisu u skladu sa zakonskim i regulatornim odredbama.⁶⁵ Naprimjer, županijsko državno odvjetništvo surađuje s lokalnom organizacijom za podršku (koja je dio Mreže) za provođenje pojedinačnih procjena potreba žrtava seksualnog nasilja, informiranje o njihovim pravima i davanje preporuka za državno odvjetništvo. Međutim, zakon kaže da procjenu pojedinačnih potreba treba izvršiti samo državno odvjetništvo. Drugi primjer je kada suci upotrebljavaju Odjele za podršku žrtvama i svjedocima za provođenje pojedinačne procjene, iako je zakonom propisano da to treba učiniti istražno tijelo.

⁶² Prema Pravilniku o načinu provođenja pojedinačne procjene žrtve https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2017_10_106_2426.html

⁶³ Zakon o kaznenom postupku, čl.43.a(1)

⁶⁴ J. S. – sudac Županijskog suda, citat iz jednog od intervjua danih tijekom provedbe ovog projekta.

⁶⁵ Članak 43.a „Prije ispitivanja žrtve, tijelo koje provodi ispitivanje dužno je u suradnji s tijelima, organizacijama ili ustanovama za pomoć i podršku žrtvama kaznenih djela izvršiti pojedinačnu ocjenu žrtve.”

Mnogim žrtvama, uključujući i one s invaliditetom, nikada se ne procjenjuju pojedinačne potrebe i zbog toga nisu u mogućnosti sudjelovati u postupku u potpunosti i ravnopravno. Važno je priznati da bi osobe s invaliditetom trebale imati pravnu sposobnost na jednakoj osnovi s drugima u svim aspektima života, kako to zahtijeva Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, a posebno poštivati članke 12.⁶⁶ i 13.⁶⁷ U slučajevima kada osobe s invaliditetom koje su žrtve kaznenog djela imaju skrbnika, to znači da se i same osobe s invaliditetom treba podržati da sudjeluju u svim pravnim procesima, a skrbnik ne bi trebao djelovati niti bi ga se trebalo smatrati „zamjenom” za žrtvu.

Iako bi se procjena pojedinačnih potreba mogla i trebala upotrebljavati za procjenu potreba žrtava, ona nije prepoznata kao alat koji služi boljem uključivanju osoba s invaliditetom u kaznene postupke. Nadalje, najviše se fokusira na određivanje potrebnih zaštitnih mjera kako bi se spriječilo dodatno zastrašivanje i sekundarna viktimizacija tijekom postupka, ali ne i na osiguranje prava na informiranje i učinkovitu komunikaciju.

Pravo na pratnju tijekom postupka

Pravo žrtve da bude u pratnji osobe od povjerenja tijekom postupka moglo bi biti posebno korisno za osobe s invaliditetom, posebno u području komunikacija. Ta osoba može biti uz žrtvu od prvog koraka do završetka postupka. Uloga je osobe od povjerenja pružiti emocionalnu i moralnu podršku žrtvi i olakšati njezino sudjelovanje u postupku.

Od 2018. godine Mreža podrške i suradnje žrtvama i svjedocima kaznenih djela, koju čini 10 nevladinih organizacija, s koordinatorom Centrom za seksualna prava Ženska soba, svakodnevno pruža uslugu pratnje u 13 hrvatskih županija (od 20) i u gradu Zagrebu. Na temelju iskustava relevantnih organizacija, osobito je korisno ako osoba u pratnji ima neka znanja o kaznenom postupku i pravima žrtava. Stoga žrtva može, osim osoba koje poznaje i kojima osobno vjeruje, zamoliti predstavnika nevladine organizacije u Mreži da joj bude osoba od povjerenja. Što se tiče osoba s invaliditetom, moglo bi biti korisno ako je osoba u pratnji stručnjak za rad s osobama s invaliditetom te upoznat s kaznenim postupkom i pravima žrtava. Na taj način osoba u pratnji može pružiti odgovarajuću podršku žrtvama s invaliditetom tijekom postupka i moći će pratiti osiguravaju li nadležna tijela njihovo puno i ravnopravno sudjelovanje.⁶⁸ Nažalost, tijekom istraživanja nismo pronašli nijedan praktični primjer toga.

Iako je to pravo propisano zakonom, još uvijek postoje prijavljeni slučajevi u kojima državni odvjetnici ili suci nisu dopustili osobi od povjerenja da prati žrtvu. Uskraćivanje sudjelovanja osoba u pratnji najčešće se događalo tijekom pandemije kada su institucije imale ograničenje nazočnosti broja sudionika pa su stoga odbijale ulazak osobi od povjerenja.

⁶⁶ Članak 12.2. „Države stranke će prihvatiti da osobe s invaliditetom imaju pravnu sposobnost (pravni položaj) na jednakoj osnovi kao i druge osobe u svim aspektima života.”

⁶⁷ Članak 13.1. „Države stranke osigurat će djelotvorni pristup pravosuđu osobama s invaliditetom na jednakoj osnovi s drugim osobama, pa i putem osiguravanja postupovnih i dobi primjerenih prilagodbi kako bi se olakšala njihova djelotvorna uloga, bilo kao izravnih ili neizravnih sudionika, uključujući i svjedočenje, u svim sudskim postupcima, uključujući istražni postupak i druge prethodne faze postupka.”

⁶⁸ Ne postoji nacionalno istraživanje na ovu temu.

Potrebe u vezi s pristupom informacijama i komunikacijom općenito i posebno u kaznenom postupku

Od ključne je važnosti osigurati odgovarajuću komunikaciju za žrtve s invaliditetom i učiniti im dostupne sve potrebne informacije. Prema nacionalnim odredbama, u slučajevima osjetnih oštećenja, sredstva komunikacije moraju uključivati prikaz teksta, brajlicu, taktilnu komunikaciju, prošireni tisak i multimedijски sadržaj, audiozapise, običan jezik, osobne čitače, te augmentativne i alternativne oblike, sredstva i formate.⁶⁹

Štoviše, ako žrtva ima intelektualne teškoće, informacije se moraju dati pojednostavljenim jezikom, dok u slučajevima mentalnog invaliditeta osobu treba podržati prema težini njezina oštećenja.

Pravobraniteljica za osobe s invaliditetom preporučila je⁷⁰ kontaktiranje s odgovarajućom organizacijom civilnog društva koja se bavi vrstama invaliditeta. Nema svaka policijska postaja ili pravosudna institucija prevoditelja ili vodiča, te je u takvim slučajevima neophodna komunikacija s relevantnom nevladinom organizacijom. Hrvatski savez gluhih i nagluhih je mreža organizacija koje mogu besplatno pružiti podršku i prevoditelje u većini županija u Hrvatskoj kada im se obrate.⁷¹

Nakon prijave zločina žrtvi treba uručiti dokument pod nazivom „Pouka o pravima žrtava”.⁷² Ona sadrži prava žrtava i kontaktne informacije institucija i nevladinih organizacija koje mogu pružiti dodatne informacije i podršku. Ako žrtve prijave kazneno djelo policiji, policija im je dužna dati Pouku o pravima žrtava i pobrinuti se da žrtve razumiju svoja prava i kako ih ostvariti. Na temelju izvješća o javnim događanjima koje organiziraju službe za podršku žrtvama, te iskustva djelatnika Nacionalnog pozivnog centra za žrtve kaznenih djela još uvijek postoje slučajevi u kojima policija ne poštuje tu obvezu, pa čak i kada to učini, često ne objašnjava navedene informacije žrtvama.⁷³

Obavijest o pravima žrtava bi bilo potrebno prilagoditi potrebama osoba s invaliditetom, s posebnim osvrtom na različite vrste invaliditeta. Trenutno se daje u pisanom obliku i ne prati odgovarajuća objašnjenja prava, stoga osobe s invaliditetom imaju malo ili nimalo znanja o svojim pravima.

Prema Zakonu o zaštiti osoba s duševnim smetnjama⁷⁴ osobe s „duševnim smetnjama” imaju pravo na odvjetnika. Ako si ga ne mogu priuštiti, sud će im ga osigurati, uzimajući u obzir znanje takvih odvjetnika o forenzičkoj psihijatriji. Zakon ne precizira je li dotična osoba žrtva, počinitelj ili svjedok, stoga je primjenjiv na sve pozicije u kaznenom postupku. Tom se mjerom želi podržati pravo na učinkovito sudjelovanje osoba s invaliditetom, iako u praksi oslanjanje na takav stereotip invaliditeta i na psihijatrijsku intervenciju riskira stigmatizaciju pojedinca.

Prema članku 206. Zakona o kaznenom postupku žrtva i oštećenik imaju pravo zatražiti od državnog odvjetnika obavijest o poduzetim radnjama u vezi s istragom/kaznenim postupkom nakon dva mjeseca od prijave kaznenog djela. O poduzetim radnjama državni će ih odvjetnik izvijestiti u

⁶⁹ Zaštita osoba s invaliditetom preko predstavki: stečena iskustva https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-10-07_HR.html, br. 49.

⁷⁰ <https://posi.hr/strucni-sastanak-o-ostvarivanju-prava-na-pomoc-u-slucaju-nastanka-invalidnosti/>

⁷¹ Nacionalna strategija zaštite od nasilja u obitelji za razdoblje od 2017. do 2022. godine - Izvješće o provedbi mjera u 2019. i 2020. godini, dostupno na: <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//2016/Sjednice/2021/Kolovoz/73%20sjednica%20VRH//73%20-%2017%20Izve%C5%A1%C4%87e.doc>

⁷² Zakon o kaznenom postupku, čl.43(4).

⁷³ Npr. <https://dalmatinskiportal.hr/hrvatska/zakljucci-okruglog-stola-nuzne-su-edukacije-i-usavršavanje-strucnjaka-koji-rade-s-manje-poznatim-oblicima-nasilja/110409> ili <https://mobbing.hr/virtualni-okrugli-stol-medusektorskom-suradnjom-do-zastite-od-nasilja/>

⁷⁴ Članak 14. stavak 1./10. i čl.15.

razumnom roku, a najkasnije u roku od trideset dana od primitka zahtjeva, osim ako bi davanje obavijesti ugrozilo učinkovitost postupka. Državni odvjetnik također ih je dužan obavijestiti o uskraćivanju davanja podataka. Policija takvu zakonsku obvezu nema. Ako državni odvjetnik nije obavijestio žrtvu ili oštećenika ili nisu zadovoljni danim informacijama ili poduzetim radnjama, mogu podnijeti pritužbu neposredno višem državnom odvjetniku. Viši će državni odvjetnik ispitati pritužbu i ako ocijeni da je prigovor osnovan, nalaže nižem državnom odvjetniku da podnositelju pritužbe pošalje traženu obavijest ili da u razumnom roku poduzme odgovarajuće radnje. Ako viši državni odvjetnik utvrdi da su postupanjem nižeg državnog odvjetnika povrijeđena prava podnositelja pritužbe, obavijestit će ga o tome, navodeći točno koja su prava povrijeđena.

Osim Državnog odvjetništva žrtve se često obraćaju policiji, liniji 116 006, nevladinim udrugama iz Mreže za podršku žrtvama i svjedocima ili odjelima za podršku žrtvama i svjedocima pri županijskim sudovima za dodatne informacije o svojim pravima u raznim fazama postupka te o njihovu sudjelovanju u postupku. Poseban je problem komunikacije osoba s invaliditetom što istražna tijela nemaju dostupnu podršku na licu mjesta, te često moraju čekati profesionalne tumače, tumače znakovnog jezika ili skrbnika ili zakonskog zastupnika žrtve s invaliditetom, što usporava niz razmjene informacija.

Osim toga, nalazi ovog projekta pokazuju da u društvenim, policijskim i pravosudnim tijelima nema dovoljno osoblja s posebnom edukacijom o komunikaciji s osobama s invaliditetom. U nekim su slučajevima osposobljeni samo za prepoznavanje invaliditeta, ali ne mogu adekvatno komunicirati, ne mogu provesti procjenu pojedinačnih potreba i često im je potreban dodatni stručnjak s odgovarajućim znanjem i vještinama ili podrškom za rad s osobama s intelektualnim ili psihosocijalnim teškoćama. Dakle, pravo na informiranje i učinkovitu komunikaciju osoba s invaliditetom nije u praksi u potpunosti osigurano i ovisi o inicijativi žrtve u pronalaženju rješenja.

Postoje neki programi obuke policijskih službenika o pristupu osobama s invaliditetom, ali nažalost takve se prakse u Hrvatskoj rijetko mogu naći.

5. Faza 1: Prijava kaznenog djela

U Hrvatskoj se kazneni postupak odvija na sljedeći način:

Slika 2 – Faze kaznenog postupka u Hrvatskoj

Postoji nekoliko načina prijave kaznenog djela. Žrtva kazneno djelo može prijaviti pismeno, usmeno ili na drugi način Državnom odvjetništvu ili policiji. U Hrvatskoj žrtve uglavnom kaznena djela prijavljuju policiji.⁷⁵ Na temelju Godišnjeg izvješća MUP-a za 2020. godinu⁷⁶ policija je zaprimila oko 53.000 kaznenih prijava, dok se u Godišnjem izvješću državnog odvjetnika⁷⁷ za 2020. govori o 39.000 prijava. Nažalost, ne postoje statistički podaci o tome koliko su kaznenih prijava podnijele osobe s invaliditetom. Stoga je teško donijeti bilo kakav zaključak o pristupačnosti prijavljivanja osobama s invaliditetom. Zato pravobraniteljica upozorava da osobe s invaliditetom koje se služe invalidskim kolicima mogu imati poteškoća ili im pristup policijskim postajama može biti onemogućen, a još je teže pristupiti zgradama sudova. Osim toga, kao što je već spomenuto, nema svaka policijska postaja ili sud tumača i vodiča, što može ometati ostvarivanje prava na informiranje, komunikaciju i razumijevanje.

U pogledu davanja informacija o pravima žrtava, policija obavještava žrtve o njihovim pravima u pisanom obliku, a Državno odvjetništvo i suci usmeno. Međutim, velik je problem što su pisane informacije o pravima žrtve često direktno preuzeti članci iz Zakona o kaznenom postupku, što onemogućuje osobama da pravilno razumiju svoja prava. Kako bi osigurali da žrtve ne zaborave svoja prava i informacije o potencijalnim službama podrške, policija je uvela treću stranicu pisane obavijesti („Pouka o pravima”) koja sadrži nazive i kontaktne informacije javnih institucija i nevladinih organizacija koje rade u lokalnoj zajednici. Ti pružatelji usluga mogu pružati podršku žrtvama u vezi s kaznenim postupkom, ali također mogu pružati socijalne i medicinske usluge, npr. Crveni križ. „Pouka o pravima” također sadrži broj 116 006 Nacionalnog pozivnog centra za žrtve zločina, što je besplatna i anonimna linija dostupna 24 sata dnevno.

Kada prijave zločin, osobe s invaliditetom ponekad imaju osjećaj da ih se ne shvaća ozbiljno.⁷⁸ Glavni je problem što policajci ne znaju s njima komunicirati. Zakon o policijskim poslovima i ovlastima (članak 38.a) pruža mogućnost policijskim službenicima da zatraže stručnu pomoć za pomoć u komunikaciji s osobama s invaliditetom. Zakon kaže da će „Kod primjene policijske ovlasti prema osobi s invaliditetom policijski službenik će, kada to ocijeni potrebnim, zatražiti pomoć osobe koja raspolaže znanjem o ispravnom načinu komunikacije i ophođenja prema osobi s invaliditetom, ovisno o specifičnosti svakog pojedinog oštećenja.”⁷⁹ Obično kontaktiraju nevladine organizacije ili

⁷⁵ Zakon o kaznenom postupku (<https://www.zakon.hr/z/174/Zakon-o-kaznenom-postupku>)

⁷⁶ Godišnje izvješće Ministarstva unutarnjih poslova za 2020., dostupno na: https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/sabor/2021-06-24/134504/IZVJ_RAD_POLICIJE_2020.pdf

⁷⁷ Godišnje izvješće Državnog odvjetništva za 2020., dostupno na: <http://www.dorh.hr/dorh29042021>

⁷⁸ Godišnje izvješće pravobraniteljice za osobe s invaliditetom 2019., dostupno na: <https://posi.hr/wp-content/uploads/2020/04/Izvj%C5%A1%C4%87e-o-radu-POS-za-2019.pdf>

⁷⁹ Zakon o policijskim poslovima i ovlastima, čl.18.2., dostupan na: <https://www.zakon.hr/z/173/Zakon-o-policijskim-poslovima-i-ovlastima>

druge organizacije koje imaju odgovarajuću stručnost. Problematičan je, međutim, nedostatak stručnjaka. Ova bi se usluga trebala pružati u svakoj županiji u Hrvatskoj, a popis stručnjaka trebao bi biti dostupan u svakoj policijskoj postaji.

Osoba od povjerenja koja prati žrtvu može olakšati komunikaciju. Štoviše, važno je da policija informira osobu od povjerenja o pravima žrtve i postupku. Podrška osobe od povjerenja može unaprijediti ravnopravno sudjelovanje osoba s invaliditetom u kaznenim postupcima. Osoba od povjerenja može biti uza žrtvu tijekom bilo kojeg dijela postupka, uključujući i sudske rasprave, od trenutka podnošenja prijave u policijsku postaju do završetka postupka. No potrebno je napomenuti da tijekom pandemije bolesti COVID-19 sudovi često nisu dopuštali osobama od povjerenja ulazak u sudnice zbog nedovoljnog kapaciteta prostora.

Na temelju iskustava autora na terenu i provedenih intervjua nastoji se žrtvama pružiti informacije o njihovim pravima, ali nije jasno je li to učinkovito jer informacije nisu uvijek dostupne i razumljive. Treba naglasiti da mnoga kaznena djela protiv osoba s invaliditetom, a posebice kaznena djela počinjena nad ženama, ne prate pravne radnje jer ne dolaze ni u fazu prijave.

Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova je 2018. godine⁸⁰ naglasila da su žene s invaliditetom izložene nasilju u obitelji (psihološko/ekonomsko nasilje, socijalna izolacija), nasilju u zajednici (stereotipi) i nasilju na radnom mjestu (seksualno uznemiravanje). Međutim, žene s invaliditetom nerado prijavljuju nasilje iz sljedećih razloga: ovisnost o drugoj osobi, nepovjerenje u sustav, poteškoće u pristupačnosti, nedostatak obrazovanja i socijalna isključenost. Kada je riječ o ovisnosti o drugoj osobi, osobe s invaliditetom ne prijavljuju nasilje jer je počinitelj često osoba koja se brine o njima (član obitelji ili član osoblja ustanove u kojoj žive).⁸¹

Nadalje, osobe s intelektualnim teškoćama su u posebno teškom položaju jer često ne razumiju što im se događa, ne identificiraju radnju kao nasilje i nisu svjesne da je kažnjivo. Hoće li se zločin prijaviti često ovisi o sposobnosti žrtve da razumije zločin i samostalno djeluje.

Stručnjaci koji rade s osobama s invaliditetom napomenuli su, spominjući iskustva svojih klijenata s obiteljskim nasiljem, da je njihovim klijentima potrebna opsežna emocionalna podrška i da im je potrebno detaljno objašnjenje da je ono što im se dogodilo oblik zlostavljanja i zašto nije dopušteno da se netko tako ponaša. Ponekad osobe s invaliditetom internaliziraju dio zlostavljanja koje doživljavaju i ne shvaćaju da je uvredljivo i nasilno ponašanje pogrešno.

Na temelju iskustva stečenog u proteklih 12 godina, pravobraniteljica za osobe s invaliditetom je zaključila da se žene s invaliditetom rijetko odlučuju prijaviti nasilje. Zanimljivo je da su, kada su prijavile nasilje, najviše pritužbi podnijele žene sa senzornim oštećenjem. Međutim, posljednjih godina primjetan je porast prijavljivanja kod žena s intelektualnim i psihosocijalnim teškoćama.

Treba napomenuti da u slučajevima kada osobe s invaliditetom prijave nasilje koje je počinio član obitelji ili djelatnik ustanove socijalne skrbi u kojoj žive često kasnije tijekom postupka povuku pritužbu. Kada shvate da bi mogli biti odvojeni od obitelji i/ili odvedeni u drugu ustanovu gdje je

⁸⁰ Izvještaj Povjerenstva za ravnopravnost spolova sa sastanka „Nasilje nad ženama s invaliditetom – specifičnosti i mogućnosti suzbijanja“, 2018., dostupno na: <https://www.sabor.hr/radna-tijela/odbori-i-povjerenstva/izvjesce-odbora-za-ravnopravnost-spolova-sa-sjednice-o-temi>

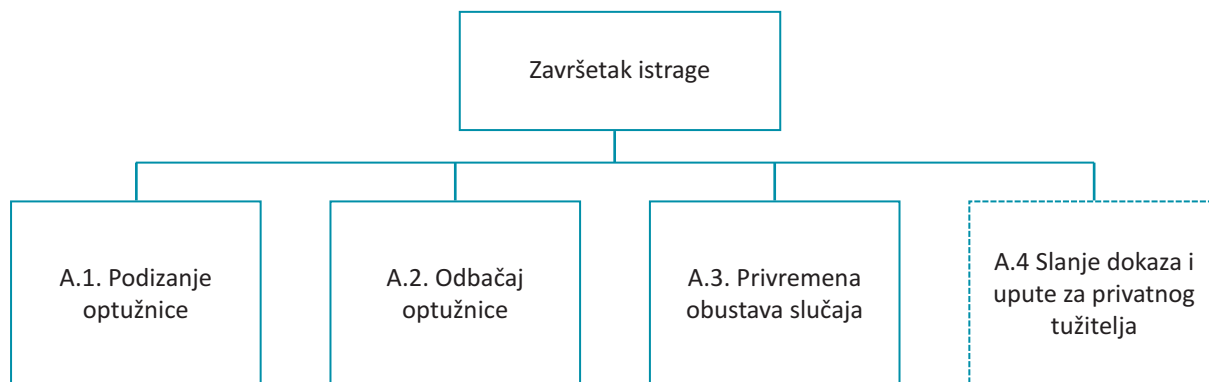
⁸¹ Izvještaj Povjerenstva za ravnopravnost spolova sa sastanka „Nasilje nad ženama s invaliditetom – specifičnosti i mogućnosti suzbijanja“, 2018., dostupno na: <https://www.sabor.hr/radna-tijela/odbori-i-povjerenstva/izvjesce-odbora-za-ravnopravnost-spolova-sa-sjednice-o-temi>

neizvjesno hoće li dobiti istu razinu njege koju su primali ranije, odlučuju prekinuti postupak. To pokazuje važnost zahtjeva navedenih u članku 19. CRPD-a, posebice života u zajednici, mogućnosti izbora i neovisnosti o jednom određenom vidu podrške, ali i važnost pristupa nizu općih usluga i usluga specifičnih za osobe s invaliditetom.⁸²

⁸² Godišnje izvješće pravobraniteljice za osobe s invaliditetom 2019., str. 77, dostupno na: <https://posi.hr/wp-content/uploads/2020/04/Izvje%C5%A1%C4%87e-o-radu-POSI-za-2019.pdf>

6. Faza 2: Postupci prije suđenja i istraga

Slika 3 – Opcije završetka istrage

Nakon prijave kaznenog djela ili podnošenja prijave pokreće se istraga. Kriminalističko istraživanje obuhvaća sve radnje u cilju utvrđivanja je li se kazneno djelo dogodilo, tko ga je počinio i tko je odgovoran te uključuje pronalaženje i prikupljanje dokaza. Istražna faza može trajati od nekoliko tjedana do nekoliko mjeseci, ovisno o količini dokaza koji se trebaju prikupiti i o složenosti istrage. Žrtvama često nedostaju znanja o svojim pravima u toj fazi postupka. Zaposlenik u sustavu za podršku žrtvama ili volonter kao osoba od povjerenja mogao bi imati presudnu važnost u istražnoj fazi postupka. Tu prvu fazu kaznenog postupka, istražnu fazu, provodi kriminalistička policija pod nadzorom državnog odvjetnika. Budući da državni odvjetnik ima šest mjeseci za donošenje odluke o kaznenoj prijavi, komunikacija je sa žrtvama i svjedocima ključna kako bi se „izvukle” činjenice slučaja, stoga je potrebno dobro obučeno policijsko i tužiteljsko osoblje za ispravnu provedbu zadataka.

Podršku žrtvama i svjedocima u Hrvatskoj koordinira Služba za podršku žrtvama i svjedocima pri Ministarstvu pravosuđa i uprave. Kao što je već spomenuto, policija žrtvama mora dati „pouku o pravima” i informacije o uslugama podrške žrtvama.⁸³ Nadalje, odjeli za podršku žrtvama i svjedocima, kao i „Mreža podrške i suradnje za žrtve i svjedoke kaznenih djela” – u 13 županija u kojima još nisu uspostavljeni odjeli za podršku žrtvama i svjedocima – također mogu pružiti žrtvama podršku i informacije. Nadalje, SOIH je 2007. godine uspostavio telefonsku liniju za žrtve nasilja s ciljem pružanja podrške, osnaživanja i zaštite prava žena s invaliditetom te promicanja jednakih mogućnosti i jednakosti za njih.⁸⁴

Uloga nevladinih organizacija također bi bila važna u području komunikacije i informiranja, no u tom području postoje problemi. Nevladine su organizacije koje se bave žrtvama i osobama s invaliditetom odvojene, odnosno postoje nevladine organizacije specijalizirane za rad s osobama s invaliditetom⁸⁵ i druge koje pružaju podršku žrtvama i svjedocima⁸⁶, ali se njihovo znanje i stručnost ne preklapaju. Stoga ne mogu pružiti punu, široku i adekvatnu podršku žrtvama s invaliditetom.

⁸³ <https://pzs.hr/nacionalni-pozivni-centar-za-zrtve-kaznenih-djela-i-prekrasaja-2/>

⁸⁴ <https://mpu.gov.hr/o-ministarstvu/djelokrug-6366/iz-pravosudnog-sustava-6372/podrska-zrtvama-i-svjedocima/mreza-podrske-i-suradnje-za-zrtve-i-svjedoke-kaznenih-djela/19859>

⁸⁵ <https://www.soih.hr/soih-clanice> (poput Hrvatski savez invalida rada, Hrvatski savez gluhih i nagluhih, Hrvatski savez osoba s intelektualnim teškoćama, Hrvatski savez društava za multiplu sklerozu itd.) ili OIST telefonska linija za žrtve obiteljskog nasilja za osobe s invaliditetom.

⁸⁶ <https://mrezapodrskeisuradnje.com/>

Bolja suradnja između dviju skupina nevladinih organizacija i specijalizirani treninzi za njihovo osoblje mogli bi riješiti taj problem. Jedini primjer postojeće usluge koja pokriva oba područja stručnosti je SOS telefonska linija koju vodi SOIH s posebnim ciljem pomoći ženama žrtvama s invaliditetom.

Osim usluga organizacija, obvezno korištenje tumača i prevoditelja doprinosi ostvarivanju prava na informiranje i komunikaciju. Žrtve koje sudjeluju u kaznenim postupcima kao oštećenici imaju pravo upotrebljavati svoj jezik. U postupak se uključuje tumač ako žrtva ne govori ili ne razumije hrvatski jezik. To se također primjenjuje ako je žrtva gluha ili gluhoslijepa.⁸⁷

Osim službenog tumača žrtva s invaliditetom može potražiti podršku i od osobe od povjerenja koja ima blisku vezu sa žrtvom i razumije njezine potrebe i invaliditet. Žrtve i svjedoci imaju pravo zatražiti ispitivanje na daljinu putem audiovideouređaja.

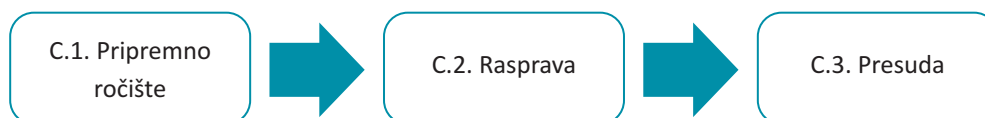
Valja istaknuti da druga jamstva za zadovoljavanje komunikacijskih potreba osoba s invaliditetom – kojima nije potreban tumač za znakovni jezik ili osoba od povjerenja – nisu predviđena ni zakonom ni u praksi. Dostupne proceduralne prilagodbe koje žrtvama omogućavaju pristup svojim proceduralnim pravima ne uzimaju u obzir raspon potreba kod osoba s invaliditetom.

Istražna faza nije obvezna. Istraga se mora provesti za kaznena djela za koja je propisana kazna zatvora preko pet godina, osim ako državni odvjetnik nema dovoljno dokaza za podizanje optužnice. Državni odvjetnik mora provesti istragu ako postoji osnovana sumnja da je okrivljenik počinio kazneno djelo za koje je propisana kazna zatvora preko petnaest godina ili kazna dugotrajnog zatvora, te ako postoji osnovana sumnja da je okrivljenik počinio kazneno djelo.

⁸⁷ Zakon o kaznenom postupku (NN 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 126 /19) čl. 51 (1)

7. Faza 3: Suđenje i sudski procesi

Slika 4 - Faze suđenja

Jedan je od preduvjeta za mogućnost sudjelovanja u kaznenom postupku dostupnost zgradi suda. To predstavlja značajan problem za osobe s invaliditetom. Većina pravosudnih tijela smještena je u starim zgradama koje su nedostupne osobama s invaliditetom – posebice osobama s tjelesnim invaliditetom. Postoji snažna potreba za prilagodbom sudskih zgrada osobama s tjelesnim invaliditetom koje bi se mogle riješiti univerzalnim dizajnom kako bi se osiguralo potpuno ostvarivanje njihovih prava.

U fazi suđenja u kaznenom postupku, odjeli za podršku žrtvama i svjedocima i nevladine organizacije pružaju podršku i informacije žrtvama s invaliditetom. Komunikacijom s djecom i osobama s invaliditetom na sudovima bave se stručni suradnici – koji su uglavnom psiholozi ili socijalni pedagozi. Kao i u drugim fazama žrtva može imati i podršku osobe u pratnji (osobe od povjerenja), te ima pravo davanja izjava na daljinu (putem audiovideouređaja) i da joj se omoguće prilagodbe na temelju pojedinačne procjene potreba.

No temeljem izvješća pravobraniteljice za osobe s invaliditetom iz 2019.⁸⁸ i 2020.⁸⁹ godine odvjetnici žrtava s invaliditetom često onemogućuju ravnopravno i učinkovito sudjelovanje svojih klijenata u postupku. Pučki je pravobranitelj utvrdio da su odvjetnici koje imenuje sud pasivni i neučinkoviti. Nakon donošenja odluke, primjerice o sudskom nalogu o prisilnoj institucionalizaciji osobe, odvjetnici često zanemaruju upoznati žrtve s pravom na žalbu ili korištenjem drugih pravnih lijekova, pa često propuštaju rok za podnošenje žalbe. Osim nedostatka odgovarajućih financijskih sredstava namijenjenih za odvjetničke službe koje imenuje sud, problem vjerojatno proizlazi i iz pristupa odvjetnika. Odvjetnici koji pružaju besplatna pravna pomoć pokazuju slične obrasce. Osobe s invaliditetom koje upotrebljavaju besplatnu pravnu pomoć često su se žalile na nedostatak interesa ili entuzijazma svojih odvjetnika. U navedenom Godišnjem izvješću za 2019. godinu pravobraniteljica ističe pravo na učinkovitu pravnu pomoć i pravo na pošteno suđenje, obvezu aktivnog uključivanja odvjetnika u postupak sukladno sa svojom nadležnosti i pravilima struke, obvezu savjesnosti i odgovornosti u postupanju, a te su preporuke upućene Hrvatskoj odvjetničkoj komori.

Ustavni sud Republike Hrvatske jasno je istaknuo da je učinkovito pravno zastupanje osobe s psihosocijalnim invaliditetom obveza i da nadležni sudovi trebaju pojačati nadzor nad djelotvornošću pravnih zastupnika.⁹⁰

⁸⁸ Godišnje izvješće pravobraniteljice za osobe s invaliditetom 2019., str.37, dostupno na: <https://posi.hr/wp-content/uploads/2020/04/Izvje%C5%A1%C4%87e-o-radu-POSI-za-2019.pdf>

⁸⁹ Godišnje izvješće pravobraniteljice za osobe s invaliditetom 2020., str.67, dostupno na: <https://posi.hr/wp-content/uploads/2021/04/Izvjesce-o-radu-Pravobranitelja-za-osobe-s-invaliditetom-za-2020.-godinu.pdf>

⁹⁰ Godišnje izvješće pravobraniteljice za osobe s invaliditetom 2019. – Sažetak izvješća, str.8, dostupno na: <https://posi.hr/wp-content/uploads/2020/04/SA%C5%BDETAK-Izvje%C5%A1%C4%87e-o-radu-POSI-za-2019.pdf>

Što se tiče sudaca, ispitanici su izjavili da su se susreli sa sucima koji poštuju osobe s invaliditetom i smatraju njihovo ponašanje učinkovitim i adekvatnim.

Matea Babić,⁹¹ viša stručna savjetnica – socijalna pedagoginja na Županijskom sudu u Zagrebu, osvrnula se na slučaj maloljetne žrtve teškog oštećenja sluha. Prvo, smatrali su da žrtva ima duboku gluhoću, pa da nije u mogućnosti komunicirati ni s njima ni sa sudom, međutim ona je samo nagluha i izrazila je želju da daje izjave u pisanom obliku. Oštećena je zamolila Mateu da pročita njezine izjave vijeću kako bi joj odvjetnici mogli postavljati pitanja. Slučaj je bio prilično izazovan jer je državni odvjetnik uložio prigovor uz obrazloženje da se davanjem pisanih izjava krši hrvatski Zakon o kaznenom postupku. Sudac je odbio prigovor i dao žrtvi priliku da dâ svoje iskaze na zahtjev. Zbog fleksibilnosti i osjetljivog pristupa suda, u kombinaciji s njihovom obvezom da osiguraju pošteno suđenje (uključujući pravo da se osobno daje izjava), to je dovelo do uspješnog okončanja slučaja na manje traumatičan način za žrtvu.

⁹¹ Matea Babić ima iskustvo u podršci, edukaciji, pomoći, zaštiti i savjetovanju osoba različitih profila osobnosti i dobi, iskustvo u otkrivanju uzroka i posljedica poremećaja u ponašanju te koordinaciji i integraciji prikupljenih podataka.

8. Faza 4: Postupci nakon presude

Nakon pravomoćne odluke suda žrtva nažalost nema daljnjih procesnih prava. Postoje redovni pravni lijekovi i izvanredni pravni lijekovi. Protiv prvostupanske presude ovlaštene osobe mogu izjaviti žalbu u roku od petnaest dana od dana dostave prijepisa presude. Stranke, branitelj i oštećenik mogu podnijeti žalbu. Oštećenik može pobijati presudu u vezi s odlukom suda o troškovima postupka i odlukom o zahtjevu za naknadu štete, ali ako državni odvjetnik preuzme progon od tužitelja, oštećenik se može žaliti prema svim osnovama. Žalba se podnosi sudu koji je donio presudu u prvom stupnju u dovoljnom broju primjeraka za sud, okrivljenika i branitelja. Prijepis žalbe prvostupanjski će sud dostaviti okrivljeniku i branitelju, koji onda mogu dati odgovor u roku od osam dana.

Probacija i pravo žrtve na informaciju o oslobađanju počinitelja

Probacija je uvjetna i nadzirana sloboda počinitelja (kaznenog djela). Osoba uključena u probaciju može biti optuženik, osuđenik ili zatvorenik. Tijekom probacije probacijski službenici provode nadzor i stručnim postupcima utječu na rizične čimbenike u ponašanju počinitelja radi resocijalizacije i reintegracije počinitelja u zajednicu.

Probacijska služba ne izriče niti mijenja izrečene mjere, obveze i sankcije, već ih samo izvršava na temelju pravomoćnih presuda ili rješenja državnog odvjetnika, suda ili suca ovrhe. Te naredbe mogu biti rad za opće dobro, uvjetna osuda sa zaštitnim nadzorom, posebne obveze ili mjere sigurnosti, uvjetni otpust ili obveze koje izriče državni odvjetnik. Druge društvene službe i organizacije, kao što su policija, centar za socijalnu skrb, ustanove za liječenje ovisnosti ili razne nevladine organizacije također mogu biti uključene u probacijske aktivnosti. Počinitelj na probaciji dužan je uredno izvršavati poslove u skladu s utvrđenim rokovima i rasporedom za pojedinačni kazneni plan, redovito se javljati probacijskom uredu i bez odgađanja obavještavati ured ako je došlo do promjene mjesta prebivališta ili mjesta boravka.⁹²

Ako je okrivljenik u pritvoru, istražnom zatvoru ili je počinitelj na izdržavanju kazne zatvora, žrtve imaju pravo biti obaviještene o ukidanju pritvora, ukidanju istražnog zatvora, bijegu okrivljenika ili puštanju počinitelja iz zatvora, ali samo ako to žele. Obavijest o puštanju okrivljenika iz pritvora ili istražnog zatvora žrtve će dobiti putem policije, a obavijest o bijegu ili puštanju počinitelja iz zatvora putem Službe za podršku žrtvama i svjedocima Ministarstva pravosuđa i uprave. Institucije uključene u kazneni postupak dužne su pitati žrtve žele li primiti ovu obavijest te se one mogu izjasniti žele li to. Žrtve će, ako žele, biti obaviještene i o mjerama koje su poduzete za njihovu zaštitu. Mjere koje se poduzimaju u ovom slučaju najčešće su mjere fizičke zaštite žrtve koje pruža policija. Ako počinitelj nakon puštanja na slobodu na bilo koji način ugrozi sigurnost žrtve, žrtva mora potražiti pomoć policije koja ih može fizički zaštititi poduzimanjem mjera opreza ili obavijestiti nadležni sud koji je počinitelja pustio na slobodu, tražeći od suda da izrekne odgovarajuće mjere.⁹³

⁹² <https://sudovi.hr/en/citizens/probation>

⁹³ <https://mpu.gov.hr/UserDocImages/24817>

Prema članku 43. Zakona o kaznenom postupku, svaka žrtva ima pravo biti obaviještena, na njezin zahtjev, o svakoj odluci kojom se okončava kazneni postupak. Ako se poziv ne može uručiti oštećeniku, privatnom tužitelju, oštećeniku kao tužitelju, njegovu zakonskom zastupniku i punomoćniku na prethodnoj adresi ili je očito da primatelj izbjegava primiti poziv, poziv će se objaviti na oglasnoj ploči i web-stranici, a nakon isteka osam dana smatra se da je isporuka učinjena. Također, ako žrtva, oštećenik, oštećenik kao tužitelj ili privatni tužitelj imaju pravnog savjetnika, pravnog zastupnika ili opunomoćenika,⁹⁴ pisma će biti dostavljena samo savjetniku, zastupniku ili opunomoćniku, a ako ih ima više, samo jednomu od njih. Svatko ima pravo podnijeti pisani ili usmeni zahtjev predsjedniku suda za rad suda ili suca zbog odugovlačenja postupka u kojem je stranka ili ima pravni interes, odnosno zbog neispravnoga ili nedoličnog ponašanja suca ili drugih zaposlenika u službenim odnosima sa strankom, a koje je suprotno etičkom kodeksu.

Podršku i pomoć žrtvama i svjedocima nakon suđenja pružaju ili odjeli za podršku žrtvama i svjedocima osnovani pri županijskim sudovima, ili mreža organizacija civilnog društva koje pružaju podršku i pomoć žrtvama i svjedocima u županijama u kojima odjeli za podršku žrtvama i svjedocima nisu uspostavljeni. Dostupna podrška je uglavnom emocionalna podrška i informacije o novčanoj naknadi. Za daljnju pravnu pomoć i podršku žrtve i svjedoci se upućuju specijaliziranim institucijama ili nevladinim organizacijama. Odjeli za podršku žrtvama i svjedocima nude izravnu emocionalnu podršku, pravnu pomoć i informacije o socijalnim pravima, pravima u zdravstvenim uslugama i mirovinskom sustavu. Žrtve s invaliditetom mogu se obratiti nevladinim organizacijama koje rade s osobama s invaliditetom za dodatnu podršku i praktične informacije o njihovim socijalnim pravima.

Nakon završetka kaznenog postupka, prestaje i obveza pojedinačne procjene žrtve za sva pravosudna tijela. Tijekom pisanja ovog izvješća nije bilo dostupnih podataka o tome jesu li istražna tijela prikupljala ili analizirala rezultate pojedinačnih procjena. Međutim, postoji nekoliko važnih pitanja povezanih s pojedinačnim procjenama koje treba proučiti. Koje su posljedice pojedinačnih procjena za žrtve i na postupak te koje su bile prepreke policijskom i pravosudnom sustavu u obradi procjena? Koji alati bi se mogli dodati ili kakva bi koordinacija mogla poboljšati brzu razmjenu informacija? Kako se pojedinačne procjene mogu upotrebljavati za sprečavanje problema u komunikaciji i pružanju informacija žrtvama s invaliditetom?

⁹⁴ Vidi poglavlje 4: Pravni i politički okvir

9. Iskustva žena s invaliditetom

Zajednica Saveza osoba s invaliditetom Hrvatske (SOIH) ima SOS telefon za žrtve nasilja koji je osnovan 2007. godine s ciljem pružanja podrške i osnaživanja žena s invaliditetom, promicanja jednakih mogućnosti i ravnopravnosti žena s invaliditetom te zaštite prava žena s invaliditetom. Specifična je djelatnost SOS telefona vršnjačko savjetovanje, odnosno korištenje vještina aktivnog slušanja i podrške koju pruža osoba koja s osobom s invaliditetom dijeli slično životno iskustvo. SOS telefon također podržava uključivanje žrtava u rad Hrvatske udruga osoba s invaliditetom. U izvješću pravobraniteljice za osobe s invaliditetom za 2020. godinu navodi se da je, prema iskustvima telefonske linije, Hrvatska udruga osoba s invaliditetom primijetila porast žena s invaliditetom koje prijavljuju nasilje ili poduzimaju alternativne mjere za zaštitu.

Situacija po pitanju pružanja skloništa ženama s invaliditetom koje su također žrtve obiteljskog nasilja danas je nešto bolja nego što je bila. Do 2020. godine, kada žena s invaliditetom ne bi imala teško oštećenje, mogla je biti smještena u gotovo svako sklonište. Problem nastaje ako ženi s invaliditetom uz arhitektonsku pristupačnost potrebna i podrška osobnog asistenta.

U 2020. i 2021. godini ranije spomenuti projekt ARVID provodio se u Hrvatskoj i Sloveniji. Projekt je uključivao razgovore s djelatnicima pravosudnog sustava, a jedan od ispitanika iznio je slučaj koji se dogodio prije nekoliko godina. „Žrtva je bila dijete s autizmom i ozbiljnim intelektualnim teškoćama, nije mogla govoriti niti razumjeti svijet oko sebe. Imala je brata i živjeli su zajedno s roditeljima. Seksualno ju je zlostavljao njezin brat, koji je također imao intelektualne teškoće”. Sugovornica je istaknula da ne zna kako dobiti izjavu od žrtve, te da je tražila psihološko vještačenje. Dva psihologa otišla su u dom žrtve kako bi obavili razgovor u poznatom okruženju. Sugovornica je napomenula da je još uvijek ljuta zbog ovog slučaja, jer je županijski sud njezinog brata umjesto silovanja osudio za spolni odnos bez pristanka, što mu je umanjilo kaznu. Vrhovni sud je potvrdio kaznu, iako je pokušala dokazati da otpor ne bi bio moguć jer ne može razgovarati, niti dati niti odbiti pristanak.”⁹⁵

Iako smatramo dobrom praksom surađivati s psiholozima tijekom primanja izjava od žrtava, ako druga podrška nije dostupna, moramo osuditi sustav koji nije spreman pružiti punu podršku žrtvama, pogotovo ako imaju prethodnu traumu ili invaliditet.

Tijekom intervjuja should be changed to „...s djelatnikom za podršku na sudu, dat je primjer kako je u 2021. pružena podrška za nekoliko žrtava s invaliditetom, te da se prisjeća trenutka kada su u dva tjedna 2 djevojke s intelektualnim teškoćama bile s intelektualnim teškoćama bile su žrtve kaznenog djela silovanja. Jedna je bila silovana od strane prijatelja, a druga od strane bližeg srodnika s kojim je ostala trudna.” Nastavila je s prisjećanjem drugog predmeta iz 2020. kada su pružili podršku žrtvi s oštećenjem sluha. Prije faze davanja iskaza na sudu angažiran je službeni tumač. Ured za podršku radio je na objašnjavanju relevantnih informacija tumaču, kako bi pomogao da se iste prenesu žrtvi. Pojasnila je kako su stekli iskustvo i znanje o znakovnom jeziku, te načinu kako treba komunicirati s nekim tko ima oštećenje sluha, brzinu komunikacije i ograničenja razumijevanja određenih riječi.”

⁹⁵ Zahvaljujući izmjenama Kaznenog zakona iz 2019. svaki spolni odnos bez pristanka sada bi se trebao smatrati silovanjem te će se strože kažnjavati. Do tada je bilo silovanje i „spolni odnosa bez pristanka”. Silovanje uključuje upotrebu sile ili prijetnje, a „spolni odnos bez pristanka” situacija je u kojoj nema prisile ili prijetnje, ali nema pristanka žrtve. U slučaju silovanja može se izreći kazna zatvora od jedne do deset godina, a za spolni odnos bez pristanka od šest mjeseci do pet godina. Izmjena i dopunama zakona predviđeno je ukidanje spolnog odnosa bez pristanka, odnosno svaki spolni čin bez pristanka smatrat će se silovanjem.

10. Preporuke

Europskoj komisiji

- Izraditi hitnu evaluaciju i doradu Direktive o žrtvama 2012/29/EU u smislu pravne pomoći, pristupa pravdi za žrtve, podrške i usluga koje pruža država.
- Unijeti izmjene u Direktivu o pravima žrtava 2012/29/EU tako da se od država članica EU-a traži da prilagode svoj kazneni postupak i prava žrtava kako bi se kršenje tih prava prepoznalo kao proceduralna pogreška.
- Osigurati više sredstava državnim tijelima i nevladinim organizacijama koje pružaju podršku žrtvama s invaliditetom, uključujući one koje pružaju obrazovanje, obuku i razmjenu znanja u državama članicama EU-a o vještinama potrebnima za učinkovitu komunikaciju sa žrtvama s invaliditetom.

Vladi Republike Hrvatske i Uredu pravobraniteljice za osobe s invaliditetom

- Nadopuniti nacionalnu strategiju za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom s posebnim naglaskom na prava žrtava s invaliditetom.
- Nacionalna strategija podrške žrtvama i svjedocima za razdoblje 2022. trebala bi sadržavati Akcijski plan s naglaskom na žrtve s invaliditetom.
- Zakoni o skrbništvu i procesna uloga žrtava s intelektualnim teškoćama trebaju biti u skladu s člancima 12. i 13. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom.
- Treba izdvajati više sredstava za državna tijela i nevladine organizacije koje se bave osobama s invaliditetom. Ta bi sredstva trebala biti namijenjena za zapošljavanje stručnjaka i specijaliziranog osoblja kako bi se mogla pružiti odgovarajuća potpora, kao i za pristup relevantnim materijalima i prostorima koji bi omogućili nevladinim organizacijama da ispune svoju ulogu.
- Izraditi protokole i usvojiti zakone i propise koji će unaprijediti međusektorsku suradnju.
- Pružanje interne podrške državnim tijelima u pravosudnom sustavu.
- Pučki pravobranitelj za osobe s invaliditetom u svom godišnjem izvješću treba posvetiti poseban dio žrtvama s invaliditetom i njihovoj podršci.
- Iako pravobraniteljica ne zaprima pritužbe povezane s kaznenim djelima, već eventualno posredno saznaje za njih, trebala bi u svojim godišnjim izvješćima napraviti kategorizaciju po pravnim područjima i vrstama kaznenih djela, te poticati osobe s invaliditetom ili organizacije koje rade s osobama s invaliditetom da redovno šalju pritužbe ili opise situacije pravobranitelju, zbog važnosti tijela i ukazivanja na probleme.
- Izvršiti sve potrebne prilagodbe u pogledu pristupa prostorima pravosudnih, socijalnih, obrazovnih i zdravstvenih ustanova za osobe s invaliditetom.

Ministarstvu pravosuđa i uprave, Ministarstvu unutarnjih poslova i Glavnom državnom odvjetniku Republike Hrvatske

- Potrebno je izraditi strategiju i akcijski plan kako bi se promicalo bolje razumijevanje prava žrtava među osobama s invaliditetom, kao i strategije o tome kako se nositi s problemom nedovoljnog prijavljivanja i kako stvoriti održive mehanizme prijavljivanja.
- Nadležna tijela će posebno voditi podatke i statistiku o vrstama kaznenih djela počinjenih nad osobama s invaliditetom, kao i o broju žrtava s invaliditetom.
- Potrebno je prilagoditi pouku o pravima žrtava tako da bude razumljiva svakoj žrtvi, bez obzira na njezinu dob, obrazovanje ili ima li invaliditeta ili zdravstvenih problema, odnosno trebala bi biti dostupna lako čitljiva verzija „pouke o pravima”.
- Tijekom provođenja procjene individualnih potreba, relevantni dionici trebali bi razmotriti specifične komunikacijske potrebe žrtava s posebnim osvrtom na žrtve s invaliditetom. Osim toga, korištenje pojedinačne procjene potreba mora se poboljšati u praksi i provoditi na općoj razini.
- Ministarstvo unutarnjih poslova treba prikupljati i dostavljati godišnje statističke podatke o broju kaznenih djela s posebnim osvrtom na kaznena djela počinjena protiv osoba s invaliditetom.
- Ministarstvo pravosuđa i uprave treba poticati Pravosudnu akademiju da osigura odgovarajuću obuku za suce i predstavnike državnog odvjetništva o tome kako na učinkovit način komunicirati sa žrtvama i svjedocima s invaliditetom kako bi dobili „kvalitetne izjave”.
- Ministarstvo pravosuđa i uprave i Ministarstvo unutarnjih poslova moraju osposobiti policijske službenike i državne odvjetnike, kao i suce, o tome kako obavljati terenski rad s osobama s invaliditetom barem na županijskoj razini.
- Stvoriti politike o osiguravanju adekvatnih ljudskih resursa s posebnim naglaskom na obuku i zapošljavanje više stručnjaka na tom području kako bi se mogla pružiti odgovarajuća pomoć tijelima za provedbu zakona i pravosudnim tijelima u radu sa žrtvama s invaliditetom.
- Osigurati redovite edukacije stručnjaka koji se bave osobama s invaliditetom o pitanjima koja se tiču žrtava s invaliditetom i o tome kako im omogućiti puno i ravnopravno sudjelovanje u kaznenim postupcima.

OCD-ovima u pogledu multidisciplinarne podrške

- Treba unaprijediti i poticati razmjenu iskustava nevladinih organizacija koje se bave osobama s invaliditetom i nevladinih organizacija koje se bave žrtvama općenito. To bi se moglo omogućiti zajedničkim treninzima i konferencijama organiziranim posebno za članove nevladinih udruga s fokusom na različite sektore prava osoba s invaliditetom.
- Treba uspostaviti službenu platformu na kojoj policijski službenici i pripadnici drugih relevantnih sektora (npr. socijalni i zdravstveni radnici, pravosudno osoblje) mogu razmjenjivati znanja i iskustva o tome kako pristupiti i komunicirati s osobama s invaliditetom, posebno sa žrtvama nasilja u obitelji, a tu platformu trebaju uspostaviti općine

- Nevladine organizacije koje se bave pravima osoba s invaliditetom i uslugama podrške žrtvama trebale bi biti uključene u obuku policijskog osoblja i pravosudnih radnika.
- Općine i županije trebale bi staviti na raspolaganje više sredstava za podršku organizacijama ili pojedincima koji rade s osobama s invaliditetom.